

Venla-Sisko Pirttilahti

**VALLAN MANIFESTAATIO ANTIIKIN ROO-
MAN KEISARILLISISSA HAUTAJAISISSA**
Vertailussa keisari Augustuksen ja Septimius Severuksen hautajai-
set

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Historian tutkinto-ohjelma
Kandidaatintutkielma
Tammikuu 2022

TIIVISTELMÄ

Venla-Sisko Pirttilahti: Vallan manifestaatio antiikin Rooman keisarillisissa hautajaisissa – vertailussa keisari Augustuksen ja Septimius Severuksen hautajaiset
Kandidaatintutkielma
Tampereen yliopisto
Historian tutkinto-ohjelma
Tammikuu 2022

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, millä tavoin valta ilmeni keisari Augustuksen ja Septimius Severuksen hautajaisissa ja hautajaisrituaaleissa. Tutkimuksessa vertailtiin näiden kahden eri aikakauden keisarin hautajaisia. Tutkielma pyrki selvittämään mitä muutoksia hautajaiskulttuurissa oli tapahtunut ja mitkä traditiot olivat säilyneet. Tutkimuksessa kiinnitettiin huomiota siihen, mitkä ryhmät olivat edustettuina ja kuinka sukupuoli vaikutti henkilön rooliin hautajaisissa.

Tutkimus on osa laajempaa kuoleman kulttuurin teemakokonaisuutta ja se toteutettiin aineistolähtöisellä sisällönanalyysillä ja lähteiden vertailulla. Työn lähdeaineistona toimi neljän eri antiikin auktorin kirjoittamat kuvaukset Augustuksen ja Severuksen kuolemista ja hautajaisista. Käyttämäni auktorit olivat Tacitus, Suetonius, Cassius Dio ja Herodianus. Käyttämäni lähteet ovat pääosin roomalaisen yläluokan miehen näkökulmasta ja niiden kautta on pyritty välittämään lukijalle tietynlainen kuva tapahtumista. Se mitä lukijalle pyrittiin viestittämään, kertoo paljon ajan roomalaisesta yhteiskunnasta ja sen arvoista sekä kirjoittajan omasta agendasta. Kaikki lähteet eivät ole myöskään aikalaikirjoittajien kuvauksia, vaan myöhemmän ajan tulkintoja tapahtumista.

Vertailtavien keisareiden hautajaisten välillä oli kulunut lähes kaksisataa vuotta, minkä vuoksi muutokset hautajaistraditiossa keisarikultin kehittyessä olivat väistämättömiä. Augustuksen hautajaiset toimivat rajanvetona uuden ja vanhan hautajaistradition välillä. Vallan keskittyminen keisarin käsiin antoi tilaa mahtipontiselle keisarilliselle hautajaistraditiolle. Molemmissa hautajaisissa tietyt ryhmät ja luokat ovat korostetusti esillä. Roomalaisen yhteiskunnan sukupuolinormeilla ja hautajaisrituaalien sukupuolittuneisuudella oli vaikutus miesten ja naisten rooleihin ja tehtäviin hautajaisissa. Traditiolla oli suuri merkitys roomalaisessa yhteiskunnassa ja monet Augustuksen hautajaisissa käyttöönotetut traditiot esiintyvät Severuksen hautajaisissa. Traditioiden noudattaminen ja jatkaminen auttoi lujittamaan tulevan keisarin valtaa, mikä selittää niiden säilymistä keisarillisessa hautajaistraditiossa.

Avainsanat: hautajaiset, keisarit, valta, kuoleman kulttuuri, Augustus, Septimius Severus

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Sisällysluettelo

1.	Johdanto.....	1
1.1	Antiikin historiankirjoituksen lähteet ja niiden tuomat ongelmat.....	2
2.	Roomalaisen yläluokan ja keisarien hautajaiset.....	5
3.	Keisari Augustus ja hänen valtaideologiansa	7
3.1	Augustuksen kuolema ja hautajaisten suunnittelu	9
3.2	Augustuksen hautajaiset.....	10
4.	Keisari Septimius Severus ja hänen valtaideologiansa	15
4.1	Severuksen kuolema ja hautajaiset	17
5.	Hautajaisten vertailu	20
6.	Johtopäätökset	24
7.	Lähde- ja kirjallisuusluettelo.....	27

1. Johdanto

Tutkielmassani analysoin antiikin Rooman keisariperheiden hautajaisseremonioita ja -rituaaleja. Tutkimukseni tulee keskittymään kahden Rooman keisarin, Augustuksen ja Septimius Severuksen, hautajaisten vertailuun. Haluan selvittää, miten Augustus loi keisareihin liittyvän hautajaistradition ja kuinka vallan manifestointi tuli esiin hautajaisissa esimerkiksi mitkä ryhmät osallistuivat hautajaisiin ja ketkä jätettiin sen ulkopuolelle. Tässä yhteydessä tarkoitan vallan manifestaatiolla eri tapoja, miten valtaa ilmennetään. Koen myös tärkeäksi tarkastella, minkälainen vaikutus sukupuolella on ollut hautajaisrituaalien eri rooleihin. Haluan tarkastella Augustuksen asettaman tradition jatkuvuutta ja miten myöhemmin Severuksen hautajaisissa on pyritty tuomaan esiin tätä jatkuvuutta sekä mitä muutoksia hänen omat hautajaisensa toivat traditioon. Pyrkimyksenäni on tutkia saatavilla olevan lähdemateriaalin avulla mitä kyseisillä hautajaisilla pyrittiin saavuttamaan poliittisesti.

Valitsin tutkielmani vertailukohteiksi keisari Augustuksen ja Septimius Severuksen monestakin erisyystä. Augustus valikoitui vertailukohteeksi, koska hän oli luomassa keisarikulttia ja keisariajan lasketaan alkaneen hänestä. Severus päätyi hänen vertailukohteekseen useasta eri näkökulmasta. Yksi näistä on molempien keisarien nousu valtaan sisällissodan kautta. Keisariajan Roomassa rauhanomaiset vallanvaihdokset eivät olleet itsestäänselvyys. Keisari Augustus ja Septimius Severus nousivat molemmat valtaan sisällissodan jälkeen, missä heidän tuli taistella toisia roomalaisia vastaan. Kummassakin tapauksessa molemmat nousivat keisareiksi vallantavoittelijoiden joukosta aloittaen uuden aikakauden antiikin Rooman historiassa. Toinen syy on hautajaisiin liittyvä lähdemateriaali, jota on kirjoitettu harvoin yhtä paljon kuin Augustuksen tai Severuksen hautajaisista. Kolmas tekijä on Severuksen halukkuus yhdistää itsensä Augustukseen legitimoidessaan omaa valtaannousuaan. Hän halusi olla aikansa uusi Augustus. Eräs toinen heitä yhdistävä tekijä on vuosisataisjuhlat (*Ludi Seculares*), jotka järjestettiin noin sadan vuoden välein. Vuosisataisjuhlia vietettiin sekä Augustuksen että Severuksen vallan aikana. Aikarajaukseni on aivan keisariajan alusta myöhäiseen keisariaikaan, sillä keisariajan katsotaan kestäneen 27 eaa.-400 jaa. Keisariaika katsotaan alkaneen Augustuksesta, mikä rajaa tutkimukseni alun. Aikarajaus loppuu vuoteen 211, jolloin Severus kuoli ja haudattiin.

Käyttämäni lähdeaineistoon liittyy monia yleisiä antiikin ajasta kertovien lähteiden perushaasteita. Lähdeaineistoni ovat sekundaarilähteitä eli tässä tapauksessa eri antiikin auktoreiden kirjoittamia historiankirjoituksia. Ajan historiankirjoitus vääristelee monesti tapahtumia. Lähdeaineistolta tuleekin kysyä mihin se on aikanaan pyrkinyt vastaamaan tai ollut reaktiona esimerkiksi Tacituksen

Annales-teos on sävyltään keisarivastainen, ja hän ei pyri peittämään keisareita kohtaan tuntemaansa vihaa. Toiset tekstit voivat puolestaan olla hyvinkin myötäileviä, koska kirjoittaja saattoi toimia korkeassa virassa eikä halunnut joutua keisarin epäsuosioon. Käyttämäni aineisto painottuu yläluokan miesten tuottamamaan kirjallisuuteen ja heidän näkökulmaansa tapahtumista, koska roomalainen kirjallisuus oli suurimmilta osin yläluokan tuottamaa. Päälähteenäni Augustuksen hautajaisille toimivat Suetoniuksen *De vita Caesarum*, Cassius Dion *Historia Romanae* ja Tacituksen *Annales*. Vastaavasti Severuksen hautajaisten lähteinä käytin Herodianuksen *Herodiani Historiarum libri otto* ja Cassius Dion *Historia Romanae*.

Käyttämäni lähteet ovat suomen- ja englanninkielisiä käännöksiä alkuperäisistä kreikan- ja latinankielisistä teoksista. Olen itse suomentanut käyttämäni englanninkieliset lähteet ja niistä käyttämäni suorat lainaukset. Tämä lisäksi olen hyödyntänyt tutkimuskirjallisuutta luomaan kuvaa keisarien aikaisemmasta elämästä, roomalaisesta kuoleman kulttuurista sekä yläluokan hautajaisrituaaleista ja -seremonioista. Luomani pohja auttaa lukijaa ymmärtämään vertailtavien keisareiden hautajaisten erilaisuuksia ja yhtäläisyyksiä. Tutkimusmetodinani toimivat aineistolähtöinen sisällönanalyysi ja antiikin historiankirjoittajien jättämien lähteiden vertailu.

Tutkimuskysymyksenäni toimivat seuraavat kysymykset. Miten vallan manifestaatio näkyi hautajaisissa ja hautajaisrituaaleissa? Mitkä ryhmät olivat edustettuna tai jätetty tapahtumien ulkopuolelle, ja mikä heidän roolinsa oli hautajaisissa? Kuinka paljon sukupuolella oli vaikutusta henkilön rooliin hautajaisissa? Oliko hautajaisrituaaleissa tapahtunut muutoksia tarkastellessa kahden eri aikakauden keisarien hautajaisia?

1. Antiikin historiankirjoituksen lähteet ja niiden tuomat ongelmat

Antiikin kirjallisia lähteitä on säilynyt vain satunnaisesti. Jo antiikin aikana varhaisemman kirjallisuuden annettiin tuhoutua tahallisesti, varomattomuuden tai tietämättömyyden vuoksi. Antiikin ajan tärkeimpiä lähteitä ovat antiikin historiankirjoitukset. Antiikin historiankirjoittajista monet arvostivat autopsiaa eli omaa kokemista. He pitivät varsin luotettavia tietoja kolmen sukupolven ajalta. Historiankirjoittajilla saattoi olla suullisena traditiona säilyneitä luotettavina pidettyjä tietoja paljon varhaisemmiltakin ajoilta. He olivat näiden kanssa usein varovaisia ja tyytyväisiä toteamaan tapahtumien sattuneen ”kauan sitten”. Jotkut meille säilyneet antiikin lähteet ovat kuvattuja tapahtumia niin paljon myöhäisempiä, ettei kirjoittajalla ole voinut olla tapahtumista enää todellista kuvaa. Antiikin ajan historioitsijat eivät olleet kaikki myöskään yhtä luotettavia. Osa historioitsijoista puolusti hallitsijansa, esi-isiensä, sukunsa tai yhteiskuntaluokkansa toimia ja he

kirjoittivat näille edullisessa valossa.¹ Jotkut kirjoittajat saattoivat olla liiankin kriittisiä hallitsijaa kohtaan tai myötälivätkin asemansa menettämisen pelon vuoksi hänen toimiaan.

Historiankirjoituksen standardit antiikin aikana olivat hyvin erilaiset verrattaessa nykyajan standardeihin. Antiikin historiankirjoituksella oli tietoinen pyrkimys kertoa ja rakentaa kuvaa menneisyydestä. Tämä ei aina toteutunut, koska menneisyydestä ei pyritty rakentamaan mahdollisimman luotettavaa primäärilähteiden kautta vaan tärkeimpänä pyrkimyksenä oli antaa teokselle ”nautittavan kirjallinen muoto”. Thukydides teki aikanaan normiksi tavan panna henkilöiden suuhun tekaistuja puheita. Pohjana oli usein pidetty puhe, jota muokattiin uudelleen kirjoittajan oman tyylin mukaiseksi.² Tästä johtuen antiikin lähteitä lukiessa tulee olla tarkkana mitä kirjoittaja on halunnut aikanaan tekstillään sanoa ja tarkastella kriittisesti tekstin esittämiä totuuksia. Seuraavaksi kerron tarkemmin käyttämistäni auktoreista, heidän kirjallisuudestaan ja mitä tulee ottaa huomioon heidän tekstejään lukiessa.

Cornelius Tacitus (n. 55–120) oli roomalainen historioitsija ja vannoutunut tasavaltalainen, jonka kotipaikkaa tai etunimeä ei tunneta, mutta hänen arvellaan tulleen varakkaasta senaattori- tai ritari-perheestä. Tämän johtopäätöksen voi vetää sekä hänen saamastaan korkeatasoisesta opetuksesta Roomassa että nopeasta noususta maineikkaaksi oikeuspuhujaksi. Hän edusti senaattorisäätyä ja sen historiankirjoituksen traditiota. Tacitus, kuten useimmat muutkin historiankirjoittajat, oli toiminut korkeissa valtion viroissa ja päässyt sisältäpäin tarkastelemaan Rooman poliittista elämää. Hän vetäytyi myöhemmin julkisesta elämästä keisari Domitianuksen aikana ja palasi takaisin politiikkaan ja asianajajaksi vasta keisarin murhan jälkeen vuonna 93.³

Tacituksen pääteos *Annales* eli keisarillisen Rooman historia (*Ab excessu Divi Augusti*) on vaikuttanut jälkipolvien käsitykseen Rooman varhaisen keisarikauden historiasta. Tacitus keskittyi teoksessaan keisarien toimintaan ja tapahtumiin Roomassa. Tacitus on tyyliltään tietoisesti suppea, mutta hän loistaa kuvatessaan merkittäviä tapahtumia ja henkilöittensä luonnetta. Hän ei myöskään harrastanut suoria sitaatteja ja oli aikalaisekseen varsin luotettava historiankirjoittaja.⁴ Tacitus eli miehuusvuosiaan tyrannina tunnetun keisari Domitianuksen aikana. Tällä oli vaikutus Tacituksen kirjoittamistyyliin, joka muuttui kyynisemmäksi ja pessimistisemmäksi. Tämä näkyy Tacituksen epäsuovassa suhtautumisessa Augustukseen ja muihin keisareihin.⁵ Tacituksen teosta lukiessa tulee siis ottaa huomioon hänen oman asenteensa vaikutus Augustuksen kuoleman kuvailuun.

¹ Castren 2012, 15–16, 480.

² Kajanto 1969, 11–12.

³ Castren & Pietilä-Castrén 2000, 555. Kajanto, 1969, 7.

⁴ Castren & Pietilä-Castrén 2000, 555. Kajanto, 1969, 7–9, 11–12.

⁵ Kajanto 1969, 7–9.

Gaius Suetonius Tranquillus (n. 70–140) oli roomalainen elämäkirjailija, joka syntyi ritari luokkaiseen perheeseen Pohjois-Afrikassa. Hän kuitenkin opiskeli Roomassa ja toimi siellä myöhemmin asianajajana. Plinius nuorempi omasi korkean aseman Roomassa ja arvosti suuresti ystäväänsä Suetoniusta. Plinius oli läheinen keisari Trajanuksen kanssa ja pyysi tältä Suetoniukselle rahallisia etuuksia ja suosionosoituksia. Tähän kuului myös Rooman keisarillisen kirjastojen johtajan virka (*ab bibliothecis*). Keisari Hadrianuksen aikana Suetonius kohosi keisarillisen kanslian pääsihteerin virkaan (*ab epistulis*), jossa hän valvoi keisarillisia arkistoja ja keisarin kirjeenvaihtoa.⁶

Suetoniuksen teos, Rooman keisarien elämäkertoja (*De vita Caesarum*), sisältää keisarielämäkerrat Caesarista Domitianukseen ja on säilynyt lähes kokonaan tähän päivään asti. Suetonius saattoi käyttää teoksessaan arkistossa säilytettyjä virallisia lähteitä, joihin hänellä oli pääsy virkansa turvin. Suetoniusta on kuitenkin syytetty juoruavasta historiankirjoituksesta ja hänellä oli tapana sulloa elämäkertoihin kaikki aines, minkä hän uskoi valaisevan kyseisen keisarin luonnetta ja elämää. Hän oli ajalleen tyyppillisesti vahvasti taikauskoinen ja hän luettelee elämänerroissaan kaikki keisareihin liittyvät merkit, enteet ja ihmeet. Suetoniuksen tekstin erottuva piirre on hänen järjestelmällinen ja yksityiskohtainen tapansa kuvata keisarien fyysisiä piirteitä. Hän uskoi vahvasti fysiognomiaan, jonka mukaan henkilön ulkoiset piirteet kertovat paljon hänen persoonallisuudestaan. Suetonius pyrki tuomaan esittämiensä henkilöiden välityksellä kokonaiskuvan heidän edustamastaan aikakaudesta. Toisin kuin Tacitus Suetonius ei pyrkinyt kirjoittamaan historiaa eikä näin kiinnittänyt huomiota Rooman valtakunnan poliittisiin muutoksiin. Hänen työnsä on kuitenkin kulttuurihistoriallisesti merkittävä ja sisältää ensi käden lähteitä.⁷

Cassius Dio (n. 155–235) oli bithynialaissyntyinen roomalainen senaattori, joka oli keisari Commoduksen, Septimius Severuksen ja Aleksanteri Severuksen ystävä. Hän toimi senaattorina jo Commoduksen aikana, mutta hän nousi ensimmäistä kertaa konsuliksi vasta Septimius Severuksen aikana. Dio kirjoitti Rooman historian kreikaksi sen perustamisesta lähtien ja aloitti kirjallisen toimintansa Septimius Severuksen aikana kirjoittamalla teoksen liittyen enteisiin, jotka olivat edeltäneet Severuksen nousua keisariksi. Myöhemmin hän liitti tämän teoksen osaksi hänen laajaa kreikankielistä Rooman historiaansa (*Historia Romanae*). Dio on käyttänyt lähteinään roomalaisia annalisteja kuten Polybiosta, Liviusta ja ehkä Tacitusta. Häntä ajatellaan usein hieman epäluotettavana ja epäkriittisenä kirjoittajana, joka vältti liikaa uppoutumista yksityiskohtiin. Dion tyyli ei ollut analysoiva tai tulkitseva vaan hän pikemmin raportoi tapahtumia toisensa perään kiinnittämättä huomiota aikansa suurin historiallisiin käännyksiin.⁸ Kirjoittaessaan Septimius

⁶ Pietilä-Castrén 2000, 546. Linkomies 1960, 6–8.

⁷ Pietilä-Castrén 2000, 546. Linkomies 1960, 5, 12–13. Rohrbacher 2010, 92.

⁸ Castren & Pietilä-Castrén 2000, 96. Castren 2012, 479–481. Rantala 2017, 9.

Severuksesta, Dio kirjoittaa omasta aikakaudestaan.⁹ Tämä tekee hänen kuvauksistaan varsin luotettavia. Hänellä oli virkansa puolesta suora kontakti keisariperheeseen ja näin hän sai ensikäden tietoa keisarillisista tapahtumista. Dion suhtautuminen Severukseen on epäselvä, koska hän osoittaa sekä kritiikkiä että tukea Severuksen valtaa kohtaan. Dion korkea virka vaati positiivista asennetta keisaria kohtaan, jota vastaan käydyt hyökkäykset olisivat olleet hänen asemassaan olleelle henkilölle epäviisaista. Hän kuvaileekin Severuksen Rooman valloitusta armeijansa kanssa suotuisammin kuin Herodianus.¹⁰

Herodianos (n. 180–255) oli syyrialainen historioitsija, joka oleskeli pitkään Roomassa. Hänen ajatellaan olleen alemmassa asemassa ollut virkamies. Herodianuksen vähäinen kiinnostus senaatin toimintaan, viittaa siihen, ettei hän ollut osa senaattiluokkaa. Hän kirjoitti teoksessaan *Herodiani Historiarum libri otto* kreikaksi Rooman historian Marcus Aureliuksen kuolemasta Gordianus III:n valtaannousuun kattaen näin vuodet 180–238. Teos on säilynyt kokonaisuudessaan ja muodostaa parhaan lähteen aikansa tapahtumista. Historioitsijana Herodianus on kritisoidumpi kuin Dio. Hänen asemansa antaa kuitenkin kiinnostavan vastapainon Diolle, joka seurasi Severuksen toimintaa hallinnon ytimestä käsin. Herodianuksen kirjallisuus Severuksesta on aikalaiskirjoittajan näkökulmasta, mikä lisää sen luotettavuutta lähteenä.¹¹

2. Roomalaisen yläluokan ja keisarien hautajaiset

Tässä tutkielmassa keskityn keisarien ja heidän perheenjäsentensä hautajaisiin (*funus imperatorium*)¹², mutta on tärkeää tarkastella myös roomalaisen eliitin hautajaisia, joita keisarilliset hautajaiset pitkälti jäljittelivät. Vain harvoja keisarillisia hautajaisia on kuvailtu runsaasti antiikin kirjoittajien, etenkin aikalaiden silminnäkijöiden, toimesta. Nämäkin kirjoitukset edustavat eliitin miesääniä, jotka palvelevat usein tiettyä agenda ja pyrkivät kuvailullaan tarkoituksellisesti vaikuttamaan lukijaan. Eräs syy hautajaisaktiviteettien kirjalliselle vähyydelle saattaa johtua aikalaiden näkemyksestä näistä itsestäänselvyyksinä, jotka eivät vaatineet ylös kirjaamista.¹³

Hautajaiset tarjosivat roomalaiselle eliitille arvokkaan tilaisuuden esittää ja kasvattaa oman suvun ja vainajan symbolista arvoa. Hautajaiset olivat siis tapa ilmaista vainajan ja perheen suosiota. Roomalaisen eliitin maineikkaimmat ja kunnianhimoisimmat jäsenet koreografoivat hautajaisensa täyteen unohtumatonta toimintaa. Suuriin hautajaisiin liittyi speaktaakkelin ja viihdyttämisen

⁹ Vastaavasti kirjoittaessaan Augustuksen hautajaisista hän kuvailee tapahtumia liki 150 vuotta ennen hänen syntymäänsä.

¹⁰ Rantala 2017, 9–10.

¹¹ Castren & Pietilä-Castrén 2000, 212. Castren 2012, 482. Rantala 2017, 9–10.

¹² Toynbee 1971, 43.

¹³ Favro & Johanson 2010, 13.

elementtejä. Yleisö halusi kunnioituksen osoittamisen lisäksi tulla hautajaisiin viihtymään, kokemaan ja vaikuttamaan.¹⁴ Roomalaisen eliitin hautajaisiin kuului niiden koon ja loisteliaisuuden lisäksi elementtejä, jotka tekivät niistä muistettavia näytöksiä, joihin sisältyi usein poliittinen viesti. Näihin sisältyivät Forumilla pidettävä muistopuhe ja hautajaiskulkue (*pompa funebris*). Vainaja laitettiin puhujalavalle (*rostra*), jonka päältä yleisesti vainajan perillinen piti muistopuheen (*laudatio funebris*). Puhujan ympärille kerääntyivät hautajaissaattueen jäsenet, joilla oli kasvoillaan suvun esi-isien vahakuvat (*imagines*). Hautajaiskulkueissa kannettavissa esi-isien kuvissa menneisyys muuttui eläväksi ja käsin kosketeltavaksi. Roomalaiset uskoivat, että niin elossa olevat kuin heitä edeltäneetkin sukupolvet ottivat osaa seremoniaan ja siksi seremonialliset kulkueet olivat keskeinen osa julkisia hautajaisia. Hautajaiset kulminoituivat usein Forumilla pidettäviin hautajaiskilpailuihin (*ludi funebris* ja *ludi munera*).¹⁵

Keisariajalla valta keskittyi yhden henkilön käsiin, mutta tasavallan ajan traditiot ja hallinnolliset rakenteet jatkuivat ainakin pintapuoleisesti. Keisari Augustuksen hautajaiset asettivat mallin tulevalle keisarilliselle hautajaistraditioille ja hänen hautajaisiaan voidaankin pitää rajanvetona roomalaisessa hautajaistraditiossa. Hänen myötänsä keisarien hautajaisista tuli suuria symbolillista arvoa omaavia juhlallisuuksia. Kaikkein loistokkaimmat hautajaiset kuuluivat nyt keisarin ja hänen perheensä erioikeuksiin. Näin ollen eliitin jäsenille ei ollut suotuisaa kilpailla keisarin kanssa. Keisariajalla uuden keisarin tuli olla kontrollissa edesmenneen keisarin hautajaisten järjestelyistä, koska ne saattoivat vaikuttaa tulevan keisarin valtaan ja auktoriteettiin. Keisarin hautajaiset kuvasivat usein heidän kykyään hallita tai heidän perijänsä valintaa.¹⁶

Keisarilliset hautajaiset tunnettiin niiden suuresta koosta ja loistosta sekä tavasta sisällyttää osallistujia ja piirteitä koko imperiumin alueelta.¹⁷ Koko tapahtuman kohdeyleisö oli suurempi kuin eliitin hautajaisissa, koska keisarin kuolema merkitsi muutosta Rooman johtamisessa.¹⁸ Hautajaiset saattoivat olla tunnelmaltaan joko vakavia ja tunteellisia tilaisuuksia tai karnevaalimaisesti täynnä hauskuutta, ruokaa ja ilakointia. Ne olivat jaettu kokemus, jota roomalainen eliitti saattoi käyttää hyväkseen. Hautajaisten viihdearvo ja spektaakkeleiden luominen lujittivat hallitsevan luokan asemaa. Hautajaisrituaalit peilasivat ja vahvistivat Rooman yhteiskunnan hierarkkista ja sosiaalista jakoa. Rituaaleista saattoi havaita erot miesten ja naisten sekä aikuisten ja lapsien tai rikkaiden ja köyhien välillä. Keisareiden hautajaiset edistivät Rooman vakautta ja jatkuvuutta mahdollisten levottomuuksien edessä. Roomalaiset saattoivat kokea yhtenäisyyttä läsnäolollaan keisarin

¹⁴ Favro & Johanson 2010, 12, 16. Hope 2009, 89.

¹⁵ Favro & Johanson 2010, 16–22. Hope 2009, 89. Mustakallio 2008, 179–181. Mustakallio 2019, 372–373, 375–376.

¹⁶ Favro & Johanson 2010, 23–30. Hope 2009, 91–93.

¹⁷ Hope 2009, 91–93, 95–96. Favro & Johanson 2010, 23.

¹⁸ Favro & Johanson 2010, 23–24, 26.

hautajaisissa ja surunsa ilmaisussa. Rooman keisarin, tai keisariperheen tärkeän jäsenen kuollessa, kiellettiin kaiken julkisen ja laillisen toiminnan harjoittaminen (*iustitium*). Sureminen siirrettiin näin perheen sisältä koko kansalle.¹⁹

Muistopuheiden ja esi-isien vahakuvien esittely hautajaiskulkueessa pysyivät tärkeinä keisariajalla. Hautajaiskulkueen mukana kulkeneet esi-isät korvattiin keisarien kulkueissa hahmoilla, jotka eivät olleet suoraa sukua edesmenneelle keisarille vaan esittivät kuuluisia henkilöitä Rooman historiasta (*viri illustri*). Nämä visualisoivat Rooman jatkuvuutta ja vakautta sekä vahvistivat keisarin sidettä edesmenneisiin hallitsijoihin ja merkkihenkilöihin.²⁰ Ruumiin fyysinen tai symbolinen polttohautaus oli aina keskeinen osa keisarien hautajaisia.²¹ Tähän hautajaistraditioon liitettiin symbolinen viittaus keisarin kuolemattomuudesta. Hautajaisrovion sytyttämisen yhteydessä siitä vapautettiin kotka, jonka lentäminen taivasta kohti oli viittaus keisarin apoteoosiin²². Tämä nousi ensimmäistä kertaa hautajaiselementiksi Augustuksen hautajaisissa, mutta muuttui tämän jälkeen osaksi keisarillista hautajaistraditiota. Keisarin julistaminen jumalalliseksi oli usein kiinni hänen seuraajastaan ja keisariajan alussa myös senaatista. Myöhemmin lähes jokainen keisari kohotettiin automaattisesti jumalaksi hänen kuolemansa jälkeen. Keisarilliset hautajaiset asettivat senaattorit symbolisempaan ja passiivisempaan asemaan, mikä heijasti heidän hallinnollista asemaansa keisariajalla.²³

3. Keisari Augustus ja hänen valtaideologiansa

Rooman ensimmäinen keisari Augustus²⁴, alkuperäiseltä nimeltään Gaius Octavius, syntyi 63 eaa. Hänen äitinsä Atia oli Julius Caesarin sisarentytär. Caesarilla ei ollut perillisiä, joten testamentissaan hän määräsi Augustuksen ottopojakseen ja perillisikseen. Caesarin murhan jälkeen Augustus alkoi esiintymään hänen ainoana laillisena perillisenään. Sotapäällikkö Marcus Antonius ei hyväksynyt testamentin täytäntöönpanoa ja havitteli valtaa itselleen. Augustus kokosi oman sotajoukkonsa Caesarin veteraaneista ja sai senaatilta²⁵ senaattorin arvon, propreettorin vallan ja käskyn marsssia Marcus Antoniusta vastaan. Myöhemmin Antonius pakeni Galliaan Aemilius Lepiduksen luo turviin.

¹⁹ Hope 2009, 91–93, 95–96. Favro & Johanson 2010, 23.

²⁰ Favro & Johanson 2010, 23–30. Hope 2009, 91–93.

²¹ Scheid 2003, 167.

²² ”Kuolevaisen ihmisen korottaminen jumalaksi.” Castrén & Pietilä-Castrén 2000, 45.

²³ Favro & Johanson 2010, 23–30. Hope 2009, 91–92.

²⁴ Käytän tutkielmassani nimitystä Augustus myös ennen kuin hän oli saanut kyseisen arvonimen tekstin selkeyden vuoksi.

²⁵ ”Rooman neuvosto, jossa senaattorien tehtävä oli elinikäinen. Senaatti valvoi virkamiesten toiminnan ja kansankokousten laillisuutta, johti valtion taloutta ja uskonto- ja ulkopolitiikka. Keisariajalla senaatin valta pieneni. Senaattorit kuitenkin säilyttivät etuoikeutensa ja virasta tuli miltei perinnöllinen oikeus. Senaatille jäi oikeus päättää kuolleen keisarin julistamisesta jumalaksi tai hänen muistonsa kiroamisesta.” Castrén & Pietilä-Castrén 2000, 515–516.

Augustus marssi joukkoineen Roomaa kohti ja pakotti senaatin valitsemaan itsensä konsuliksi²⁶. Tämän jälkeen hän solmi liiton, triumviraatin²⁷, Antoniuksen ja Lepiduksen kanssa. Valtakunta jaettiin triumvirien kesken ja Augustus sai itselleen läntiset alueet. Välit triumvirien ja merenkuljetuksia hallinneen Sextus Pompeiuksen kesken kiristyivät vähitellen ja tämä johti lopulta taisteluihin. Pompeius kukistui 36 eaa. Naulokhoin meritaistelussa ja Egyptin kuningattaren Kleopatran kanssa liittoutunut Antonius 31 eaa. Actiumissa. Kansalaisotien jälkeen Augustus jäi yksin vallan huipulle ja luopui erikoisvaltuuksistaan 27 eaa., jolloin senaatti antoi hänelle kunnianimen Augustus, joka yhdisti hänet sekä Juppiterin arvokkuuteen että Rooman perustamiseen.²⁸ Augustus väitti palauttaneensa tasavallan, mutta hän piti valtakunnan ensimmäisenä kansalaisena (*princeps*)²⁹ hallussaan ylintä valtaa *auctoritaksensa*³⁰ ja hänelle myönnetyn prokonsulin³¹ imperiumin³² ja vuosittain uusittavan kansantribuunin loukkaamattomuuden turvin. Augustus pyrki lujittamaan valtaansa sisäisillä uudistuksilla ja vasta noustuaan lopullisesti valtaan 27 eaa. alkoi hän uudistamaan uskonnollista järjestelmää. Hän sitoi uuden yksinvallan ja keisariperinteen osaksi roomalaista uskontoa, identiteettiä ja ideologiaa. Hänen uskonnolliset reforminsa restauroivat roomalaisen perinteisen uskonnon ja loivat hellenistisen esikuvan mukaisen hallitsijakultin, jonka hän muokkasi roomalaistettuun muotoon. Hän siirsi suhteiden hoitamisen korkeimpiin voimiin pois senaatilta ja omaan hallintaansa. Augustus nousi 12 eaa. Rooman pääpapiksi (*Pontifex maximus*) saaden samalla itselleen ainutlaatuisen vallan uskonnon alalla. Hänen uskonnollinen toimintansa pyrki sitomaan yhteen yhteiskuntaa ja sen eri luokkia. Muokaten samalla keisarin persoonaan liittyvää yhteistä identiteettiä ja keisarin palvontaa työntyikin hitaasti myös yksityisen uskonnon piiriin. Keisarista tuli Augustuksen aikana koko Rooman kansan uudistusvoiman (*genius*)³³ kantaja.³⁴

²⁶ ”Rooman tasavallan korkeimmat vuosittain vaihtuvat virkamiehet. Keisariajalla konsulin vaali siirtyi senaatille, jolle keisari teki ehdokkaista esityksen. Keisarit toimivat usein itsekkin konsuleina.” Castrén & Pietilä-Castrén 2000, 273.

²⁷ ”Antoniuksen, Octavianuksen ja Lepiduksen 43 eaa. solmima sopimus, joka vahvistettiin *lex Titian* nojalla kansankouksessa. Antoi triumvireille viideksi vuodeksi käytännössä katsoen rajattoman vallan.” Castrén & Pietilä-Castrén 2000, 594–595.

²⁸ Castrén 2012, 374. Castrén & Pietilä-Castrén 2000, 72. Kivimäki & Tuomisto 2000, 31, 33–35.

²⁹ ”Virka-asemasta tai henkilökohtaisesta arvostuksesta johtuva arvovalta, joka oli ominainen Rooman senaatille ja keisarille (*auctoritas principis*)”. Castrén & Pietilä-Castrén 2000, 458.

³⁰ ”Tasavallan ajalla termi tarkoitti yleensä joukossaan tai luokassaan ensimmäistä ja huomattavinta. Myöhemmin se liitettiin henkilöihin, joilla sotilaallisen menestyksensä tai muiden valtiolle suorittamiensa palvelusten ansiosta oli suuri henkilökohtainen vaikutusvalta.” Castrén & Pietilä-Castrén 2000, 71.

³¹ ”Roomalainen konsuli, jonka imperiumia oli jatkettu varsinaisen virkakauden yli. Augustus ja hänen seuraajansa ottivat jatkuvan prokonsulin vallan (*imperium proconsulare maius et infinitum*), joka säilyi Rooman pomeriumin ulkopuolella yhdenä heidän vallankäyttönsä tukipilarina.” Castrén & Pietilä-Castrén 2000, 460.

³² ”Korkein roomalaiselle virkamiehelle kuuluva sotilaallinen ja hallinnollinen käskyvalta. Augustuksen aikana säädettiin, että keisarille uskottu jatkuva prokonsulin imperium oli muita korkeampi.” Castrén & Pietilä-Castrén 2000, 230.

³³ ”Roomalaisessa mytologiassa alkuaan miehisen elinvoiman, suvun jatkumiskyvyn suojelija. Tästä kehittyi keisariajalla keisarin *geniuksen* palvonta.” Castrén & Pietilä-Castrén 2000, 188.

³⁴ Mustakallio 2008, 138–143. Castrén & Pietilä-Castrén 2000, 72.

Roomalaisilla oli vahvoja vihan tunteita tasavaltaa ennen hallinneita kuninkaita ja heidän ilmentämää yksivaltaa kohtaan. Caesarin julkisessa toimintatavassa oli kuninkuuden piirteitä ja Augustus oppi adoptioisänsä virheiden pohjalta toimimaan vaatimattomammin tasavaltalaisen tradition mukaisesti. Augustus ei myöskään jatkanut Caesarin radikaaleja rakennushankkeita, vaan toteutti uudistuksensa konservatiivisemmin. Hän esimerkiksi rakensi Mars-kentälle Augustuksen suvun mausoleumin ja Forum Romaniumin viereen oman keisarin fooruminsa, jossa vaalittiin Caesarin muistoa. Kulttuuriministerinsä turvin Augustus valvoi tarkkaavaisesti taiteita ja muita hengellistä elämää. Augustus olikin taitava valitsemaan taidokkaita avustajia toteuttamaan suunnitelmiaan.³⁵ Augustus julisti uuden kulta-ajan alkaneen hänestä ja piti tätä juhlistaakseen vuosisataisjuhlat (*ludi saeculares*). Juhlien myötä Rooma ja sen kansalaiset puhdistuivat uudelle sisällissodan jälkeiselle aikakaudelle, missä rikkoutuneet suhteet ihmisten ja jumalten välillä oli viimein korjattu. Augustus sekoitti vanhaan vuosisataisjuhlatraditioon uutta kreikkalaista ja itämaista traditiota, mihin liittyi usko eri aikakausien kierrosta. Tämä myytti kertoi ihmisten asteittaisesta rappeutumisesta kulta-, hopea-, pronssi- ja rauta-aikojen kuluessa, mutta tämä tiesi aina paluuta kulta-aikaan. Augustuksen vuosisataisjuhlat eivät tarkoittanut vain sukupolven vaihdosta vaan kokonaisen aikakauden vaihtumista. Tämä uusi kulta-aika merkitsi rauhan palautumista Roomaan (*Pax Romana*). Augustus oli tehnyt Apollosta hänen henkilökohtaisen suojelusjumalansa ja vuosisataisjuhlat painottivat Apollon roolia kulta-ajan ja puhtauden jumalana. Augustus oli jo tätä ennen rakennuttanut Apollolle Actiumin taistelun jälkeen tempelin Palatiumille.³⁶

3.1 Augustuksen kuolema ja hautajaisten suunnittelu

Roomalaiseen ajattelutapaan kuului olettaimus, että jumalat lähettivät ihmisille merkkejä. *Omen* merkitsi hyvää tai huonoa ennettä, joka liittyi useimmiten yksittäiseen henkilöön tai hänen kohtaloonsa.³⁷ Antiikin lähteissä Augustuksen kuolemaa enteilivät useat eri merkit. Seuraavaksi esittelen muutaman katkelman, joissa esiintyy Suetoniuksen kirjoittamia Augustuksen kuoleman ennemerkkejä.

”Hänen kuolemansakin [...] ja hänen jumalaksi julistamisensa kuoleman jälkeen tiedettiin ennalta mitä selvemmistä merkeistä.”³⁸

”Samoihin aikoihin sulatti salamana isku hänen oman nimensä ensimmäisen kirjaimen hänen erään kuvapatsaansa kirjoituksesta, ja tämän selitettiin merkitsevän, että hän eläisi vielä sata päivää, niin monta kuin c-kirjain osoitti, ja että hänet julistettaisiin

³⁵ Mustakallio 2008, 138–140. Castrén & Pietilä-Castrén 2000, 72.

³⁶ Wallace-Hadrill 1993, 69–70. Castrén & Pietilä-Castrén 2000, 44. Mustakallio 2008, 138–140.

³⁷ Hänninen, Kahlos & Lehtonen 2012, 207.

³⁸ Suet. Aug. Suetonius Roman keisarien elämäkertoja 1960, 132. Suomentanut J.A. Hollo.

jumalien joukkoon kuuluvaksi, koska aesar, se osa Caesar-nimeä, joka oli säilynyt, merkitsee jumalaa etruskien kielessä.”³⁹

Roomalaisen tradition mukaan kuoleva kutsui perheensä ja lähimmät ystävänsä luokseen tuntiessaan elinvoimiensa ehtyvän saadakseen tukea ja lohtua viimeisten hetkiensä lähestyessä.⁴⁰ Kuolemansa lähestyessä Augustus kutsui Cassius Dion mukaan kuolinvuoteelleen ystävänsä ja kertoi heille kaikki toivomuksensa. Lopuksi hän lisäsi seuraavasti: ”Löysin savesta tehdyn Rooman, jätän sen teille marmorisena.” Tällä hän todennäköisesti viittasi imperiumin vahvuuteen.⁴¹ Erityistä huomiota kiinnitettiin myös vainajan viimeisiin sanoihin.⁴² Suetoniuksen mukaan Augustuksen viimeiset sanat olivat seuraavat: ”Hyvästi, Livia, ja muista aina onnellista avioliittoamme!”⁴³ Hänen viimeinen tekonsa ennen kuolemaansa oli vaimonsa suuteleminen. Tacituksen mukaan Livia oli eristänyt talon ja sinne johtavat tiet vartiostoin. Tiberius oli samaan aikaan Dalmatiassa ja Livia ilmoitti Augustuksen kuolemasta vasta tämän saavuttua. Tämä on Dion mukaan useimpien luotettavimpien kirjoittajien tekemä lausunto. Jotkut ovat vakuuttaneet Tiberiuksen olleen läsnä koko keisarin sairauden ajan ja saaneen häneltä määräyksiä.⁴⁴ Ei siis ole täysin varmaa tapasiko Tiberius Augustuksen Nolassa elävänä tai kuolleena, mutta mitä luultavammin kuolleena. Augustuksen seuraajikseen aikomat henkilöt olivat kaikki kuolleet ennen häntä, joten Augustus oli joutunut määräämään poikapuolensa Tiberiuksen seuraajakseen. Suetoniuksen mukaan Augustuksen ruumista kantoivat maaseutukaupunkien ja kolonioiden dekuriot Nolasta Bovvillaehan. Vuodenajan takia he kulkivat öisin ja päivisin he laittoivat ruumiin saavuttamiensa kaupunkien basilikoihin tai päätempeleihin. Bovillaessa ritarisäädyn jäsenet ottivat ruumiin vastaan ja kantoivat sen Roomaan, jossa Augustuksen ruumis sijoitettiin hänen talonsa esipihalle.⁴⁵

3.2 Augustuksen hautajaiset

Muistolla oli roomalaisessa maailmassa erityinen kunnioitettu asema. Esi-isien muiston vaaliminen oli olennainen osa roomalaisia kansallishyveitä ja perhetraditioita. Roomalaiselle poliittiselle eliitille oli tärkeää julkinen maine ja muisto sekä julkisesti osoitettu arvostus että perheen säilytetty jälkimaine. Roomalaiset tavoittelivat ”ikuista muistoa” tasavallan ajalla ja keisarikauden alussa. Tämän he pyrkivät saavuttamaan yhteisöllisestä arvostuksesta kertovin keinoin esimerkiksi julkiset

³⁹ Suet. Aug. Suetonius Rooman keisarien elämäkertoja 1960, 133. Suomentanut J.A. Hollo.

⁴⁰ Toynbee 1971, 43. Hope 2009, 54. Mustakallio 2008, 175–176. Mustakallio 2019, 371.

⁴¹ Cass. Dio. 56, 30, 3.

⁴² Mustakallio 2019, 371.

⁴³ Suet. Aug. Suetonius Rooman keisarien elämäkertoja 1960, 136. Suomentanut J.A. Hollo.

⁴⁴ Cass. Dio. 56, 30, 1-2; 56, 31, 1. Tac. Ann. 1.5. Tacitus Keisarillisen Rooman historia 1969, 24. Suomentanut Iiro Kajanto.

⁴⁵ Suet. Aug. Suetonius Rooman keisarien elämäkertoja 1960, 136. Suomentanut J.A. Hollo. Castrén & Pietilä-Castrén 2000, 72.

kuvapatsaat, henkilön teoista kertovat piirtokirjoitukset ja historiankirjoittajien luoma jälkimaine. Kansalaisen arvo mitattiin hänen tavassaan hoitaa julkisia asioita ja hyödyttää valtiota. Samalla keräten itselleen valtaa, asemaa ja varallisuutta. Valtio (*res publica*) tarkoitti yhteistä julkista asiaa ja ennen kaikkea yläluokan yhteistä asiaa. Julkinen muisto (*memoria*) ja maine (*fama*) olivat poliittisen yläluokan ihanteita, mitä pyrittiin ylläpitämään rakentamalla henkilön kunniaksi temppeleitä ja kunniapatsaita.⁴⁶

Tacituksen kriittisen näkemyksen mukaan: ”*konsulit, senaattorit ja ritarisääty alistuivat suin päin orjuuteen. Kuta kuuluisampi mies oli, sitä innokkaammin hän kiirehti teeskentelemään. He järjestivät huolellisesti ilmeensä kyynelien, ilon, valituksen ja imartelun sekoitukseksi, jotteivat näyttäisi iloisilta keisarin kuoltua tai murheelliselta toisen astuttua valtaan.*”⁴⁷ Suetonius kuvaa puolestaan senaattoreiden kilpailleen keskenään innokkaasti halutessaan järjestää kuolleelle keisarille loistavat hautajaiset kunnioittaakseen tämän muistoa.⁴⁸

” [...] jotkut tahtoivat hänen saattokulkueensa menevän Triumfi-portin kautta, edellä senaatin istuntosalissa säilytetty Voiton jumalattaren kuvapatsas ja johtavien sukujen lasten, poikien ja tyttöjen laulavan muistolauluja.”⁴⁹

” [...] ylimpien pappiskollegioiden jäsenten piti kerätä hänen tuhkinsa [...]”⁵⁰

” [...] viimeisistä kunnianosoituksista Augustukselle. Asinius Gallus ja Lucius Arruntius tekivät merkittävimmät ehdotukset. Edellinen ehdotti, että hautajaisaattue kulkisi triumfiportin kautta, jälkimmäinen, että sen edellä kuljetettaisiin julisteita, joihin olisi merkitty kaikki Augustuksen säätämät lait ja kaikki hänen voittamansa kansanheimot.”⁵¹

”Senaatin jäsenet ilmoittivat tahtonsa olevan, että senaattorit kantaisivat Augustuksen ruumiin polttorviolle. Tiberius vapautti heidät tästä [...]. Julistusteitse hän kehotti kansaa luopumaan liiallisesta innosta, joka aikoinaan oli aiheuttanut sekasortoa Caesarin hautajaisissa, ja sallimaan, että Augustuksen polttohaudaus suoritettaisiin Mars-kentällä, joka oli määrätty hänen hautapaikakseen, eikä Forumilla.”⁵²

Tacituksen mukaan senaatin ensimmäisenä kokouspäivänä Tiberius salli keskusteltavan ainoastaan Augustuksen hautajaisista.⁵³ Suurin osa saapui pukeutuneena ritaripukuunsa. Virkamiehillä oli päällään senaattorien vaatteet lukuun ottamatta purppuralla reunustettuja toogia. Tiberius ja hänen poikansa Drusus olivat pukeutuneet tummiin vaatteisiin. Suurin osa senaatin jäsenistä istui tavallisilla

⁴⁶ Mustakallio 2008, 85-86, 137.

⁴⁷ Tac. Ann. 1.7. Tacitus Keisarillisen Rooman historia 1969, 25. Suomentanut Iiro Kajanto.

⁴⁸ Suet. Aug. Suetonius Rooman keisarien elämäkertoja 1960, 136. Suomentanut J.A. Hollo.

⁴⁹ Suet. Aug. Suetonius Rooman keisarien elämäkertoja 1960, 136-137. Suomentanut J.A. Hollo.

⁵⁰ Suet. Aug. Suetonius Rooman keisarien elämäkertoja 1960, 137. Suomentanut J.A. Hollo.

⁵¹ Tac. Ann. 1,8. Tacitus Keisarillisen Rooman historia 1969, 27. Suomentanut Iiro Kajanto.

⁵² Tac. Ann. 1,8. Tacitus Keisarillisen Rooman historia 1969, 27. Suomentanut Iiro Kajanto.

⁵³ Tac. Ann. 1,8. Tacitus Keisarillisen Rooman historia 1969, 26. Suomentanut Iiro Kajanto.

paikoillaan. Toinen konsuli istui preetorien⁵⁴ penkillä ja toinen tribuunien penkillä. Tämän jälkeen Tiberius vapautettiin ruumiin koskettamisesta, koska tätä pidettiin kiellettynä tekona. Drusus otti Augustuksen testamentin Vestan neitsyiltä, jonka huomaan se oli uskottu, ja toi sen senaattiin. Testamentin sinetin tarkistivat ne henkilöt, jotka olivat todistaneet kyseisten asiakirjojen tekohetken. Polybius, keisarillinen vapautettu orja, luki testamentin. Kaksi kolmasosaa perinnöstä kuului Tiberiukselle ja loput Livialle. Livia otettiin Juliusten suvun jäseneksi ja hän sai kunnianimen Augusta (Julia Augusta). Näin ainakin yhden kertomuksen mukaan. Augustus oli nimittäin pyytänyt senaattia testamentissaan jättämään Livialle enemmän kuin laki sallisi.⁵⁵ Livia oli ensimmäinen Augusta ja tätä kunnianimitystä ei myönnetty tulevaisuudessa kaikille keisariperheiden naisille.⁵⁶ Sitten neljä kääröä tuotiin sisälle ja Drusus luki niiden sisällön. Ensimmäiseen oli kirjoitettu yksityiskohtaiset ohjeet koskien Augustuksen hautajaisia. Toiseen oli kirjattu kaikki hänen tekemänsä teot (*Res gestae divi Augusti*) ja nämä tiedot tulisi merkitä pronssitauluihin ja sijoittaa Augustuksen mausoleumin edustalle. Tätä tarkastellessa lähteenä tulee muistaa Augustuksen itse kirjoittaneen kyseisen tekstin ja hän esitteleekin toimintaansa itselleen varsin edullisessa valossa. Kolmannessa käärössä oli yhteenveto koko valtakunnan tilasta. Neljännessä käärössä oli määräyksiä ja kieltoja Tiberiukselle ja kansalle. Yhdessä näistä hän kehotti heitä uskomaan julkisen toiminnan kaikille, joilla oli kyky sekä ymmärtää että toimia. Tätä ei tulisi koskaan laskea yhden henkilön varaan. Tällä tavoin kukaan ei asettaisi itseään hirmuvaltiaaksi, eikä koko valtio tuhoutuisi, koska yksi mies kaatuisi.⁵⁷ Kehotuksen taustalla oli selkeästi Augustuksen halu esiintyä tasavaltalaisena. Tacituksen ja Cassius Dion kuvauksien mukaan Augustuksen testamentti avattiin ennen hautajaisia. Suetonius kuvaa tapahtumia taas kuin testamentti olisi avattu vasta hautajaisten jälkeen. Hän tosin kuvaa kaikista kirjoittajista tarkimmin testamentin sisältöä. Pääperillisten lisäksi toisessa sijassa oli Deusus sekä Germanivus ja tämän kolme poikaa. Kolmannessa sijassa oli hänen useita ystäviään ja sukulaisiaan. Rooman kansalle hän määräsi 43 miljoonaa sesteriusta, tribukselle 3 500 000, jokaiselle pretoriaanikaartin miehelle 100, kaupungin kohortteihin kuuluville 500 ja legioonan sotilaille 300. Nämä Augustus käski maksamaan heti, koska hän oli pitänyt rahat aina käsillä tätä varten. Muut mainitut lahjoitukset usealle eri henkilölle tuli maksaa vuoden kuluessa. Tähän Augustus kertoi testamentissaan olevan syynä hänen varojensa vähäisyys. Hän väitti käyttäneensä testamenteissa saamansa rahat, kaksi isänsä maatilaa ja kaiken muun perintönsä valtion hyväksi.⁵⁸ Tässä Augustus

⁵⁴ ”Tasavallan aikana kolmelle korkeimman sotilaallisen ja hallitusvallan haltijalle kuulunut arvonimi. Keisariajalla menettivät preetorit valtaansa ja kaikki tärkeimmät tehtävänsä prefekteille.” Castrén & Pietilä-Castrén 2000, 455.

⁵⁵ Cass. Dio. 56, 31, 2–3; 56, 32, 1. Tac. Ann. 1, 8. Tacitus Keisarillisen Rooman historia 1969, 26. Suomentanut Iiro Kajanto.

⁵⁶ Castrén & Pietilä-Castrén 2000, 71.

⁵⁷ Cass. Dio. 56, 33, 1–4. Suet. Aug. Suetonius Rooman keisarien elämäkertoja 1960, 138. Suomentanut J.A. Hollo.

⁵⁸ Suet. Aug. Suetonius Rooman keisarien elämäkertoja 1960, 138. Suomentanut J.A. Hollo.

oletettavasti pyrki luomaan itselleen jälkimaineen nöyränä ja vaatimattomana miehenä, joka ei toiminut keisarina omien itsekkäiden halujensa vuoksi vaan ainoastaan Rooman hyväksi. Lisäksi Augustus määräsi testamentissaan, ettei hänen tyttärtään Juliaa ja hänen tyttärentytärtään saanut heidän kuoltuansa haudata hänen mausoleumiinsa (*damnatio memoriae*)^{59,60}

Cassius Dio on ainoa antiikin kirjoittaja, joka puhuu yksityiskohtaisesti Augustuksen hautajaisista. Cassius Dio eli noin 155–235 jaa., joten hänen tulkintansa vuonna 14 jaa. kuolleen Augustuksen hautajaisista on syntynyt paljon tapahtumia myöhemmin. Dion mukaan Augustuksen hautajaissänky (*lectus funebris*) oli tehty norsunluusta ja kullasta. Se oli koristeltu kultaisilla ja purppuraisilla peitteillä. Hautajaissängyn sisällä piilossa arkussa oli hänen ruumiinsa, mutta näkyvillä oli hänestä tehty vahakuva (*imagines*) voitokkaasti pukeutuneena. Seuraavaksi vuodeksi valitut konsulit kantoivat keisarin vahakuvan palatsista. Toinen kullasta tehty kannettiin senaatista ja kolmas tuotiin hevosvaunuilla. Näiden takana tulivat vahataulut, joissa oli kuvattuna hänen sukulaisensa ja esi-isänsä. Lukuun ottamatta Caesaria, joka oli nostettu jumalten joukkoon. Näiden mukana oli myös kuvia merkittävistä roomalaisista, kuten Romulus ja Gnaeus Pompeius Magnus. Hautajaiskulkueessa näkyi kaikkien hänen alistamiensa kansojen muotokuvia, joissa kuvattiin heidän paikallisia ominaisuuksiaan. Hautajaissänky asetettiin kaikkien näkyville puhujalavalle. Drusus luki samaiselta paikalta muistopuheen ja Tiberius oman puheensa toiselta puhujalavalta.⁶¹ Kahden muistopuheen pitäminen hautajaisissa oli erittäin harvinaista. Ohessa katkelma Tiberiuksen puheesta Suetoniuksen kuvailemana: ”Tämän kaiken vuoksi teitte hänestä hyvästä syystä johtajanne ja kansan isän. Kunnioititte häntä monilla arvostuksen osoituksilla ja niin monilla konsuliksi nimeämisillä. Teitte hänestä viimein puolijumalan ja julistitte hänet kuolemattomaksi. Siksi on asianmukaista, että emme sure hänen puolestaan. Vaikka viimein palautamme hänen ruumiinsa luontoon, niin meidän tulisi ylistää hänen henkeään ikuisesti jumalaisena.”⁶² Kreikkalainen historiantutkija Polybios näki, että muistopuheissa osoitettu kunnioitus aiemmille sukupolville ohjasi seuraavienkin sukupolvien toimintaa ja toimi yhteisön integraation välineenä.⁶³ Tämä pyrkimys yhteisön integraatioon tulee ilmi Tiberiuksen puheen katkelmassa, jossa hän muistuttaa yleisöä siitä, miksi Augustus oli muistamisen ja kunnioittamisen arvoinen koko yhteisölle.

Jälkeenpäin samat miehet kuin aiemminkin nostivat hautajaissängyn ja kantoivat sen triumfikaaren läpi senaatin määräyksen mukaisesti. Hautajaiskulkueessa olivat läsnä ja osallisena senaatti ja ritarissääty, heidän vaimonsa ja pretoriaanit. Lisäksi myös käytännössä kaikki, jotka olivat tuolloin

⁵⁹ Henkilön muiston kiroaminen. Castrén & Pietilä-Castrén 2000, 116.

⁶⁰ Suet. Aug. Suetonius Rooman keisarien elämäkertoja 1960,138. Suomentanut J.A. Hollo.

⁶¹ Cass. Dio. 56, 34, 1–4.

⁶² Cass. Dio. 56, 41, 9.

⁶³ Mustakallio 2008, 85.

kaupungissa. Ruumis asetettiin hautaroviioon Mars-kentälle. Ensin kaikki papit marssivat sen ympäri. Sitten ritarit ja varuskunnan jalkaväki juoksi sen ympärillä. He heittivät roviolle kaikki voiton kunniaksi saamansa kunniamerkit, jotka he olivat saaneet Augustukselta merkiksi urhoollisuudestaan. Seuraavaksi sadanpäämiehet ottivat käteensä soihdut ja sytyttivät rovion. Roviosta vapautunut kotka lensi ylöspäin ja se näytti kantavan keisarin henkeä taivasiin.⁶⁴ Kotka symboloi sekä valtaa että voimaa ja se liitettiin ylijumala Juppiteriin. Roomalaisen käsityksen mukaan kotka kantoi sielun hautaroviolta jumalten luo.⁶⁵ Kaikki lähtivät paikalta rituaalien suorittamisen jälkeen. Jäljelle jäi vain Livia seuranaan nimekkäimmät ritarit (*primores equestris ordinis*). Hän ei liikkunut paikaltaan viiteen päivään. Tämän jälkeen hän keräsi Augustuksen luut ja säilöi ne hänen mausoleumiinsa.⁶⁶ Suetoniuksen mukaan pelkästään ritarisäädyn johtavat miehet keräsivät Augustuksen jäännökset ollessaan paljoin jaloin ja yllään vyöttömät tunikat.⁶⁷

Miehet noudattivat lain vaatimaa suruaikaa vain muutaman päivän. Naiset asetusten mukaisesti puolestaan kokonaisen vuoden ajan. Senaatti korotti Augustuksen tämän kuoleman jälkeen jumalaiseksi (*divus*). Tämän lisäksi hän sai oman kulttinsa ja papistonsa. Senaatti teki Augustuksen leskestä Liviasta hänen papittarensa. Hellenistisen maailman käsitys hyvän hallitsijan muuttumisesta jumaluudeksi kuolemansa jälkeen nousi suosioon Augustuksen aikana. Augustus korotti adoptioisänsä Caesarin jumalaksi tämän kuoltua ja rakensi hänelle temppelin Forum Romanumille. Tämä oli ensimmäinen kerta, kun edesmenneiden hallitsijoiden palvonta nousi esille. Hallitsijan jumalaksi kohottaminen (*apoteoosi*) liitettiin osaksi Rooman perustajaisää Romulusta, jonka Livius kertoo nousseen myöskin taivasiin.⁶⁸ Dio väittää Livian antaneen miljoona sesteriusta eräälle Numerius Atticukselle, joka oli senaattori ja entinen preettori. Hän nimittäin vannoi nähneensä Augustuksen nousseen taivasiin samalla tavalla kuin tradition mukaan Romulus ja Proculus Julius. Kuolleelle keisarille pystytettiin Roomaan temppeli senaatin äänestyksellä. Livia ja Tiberius rakennuttivat tämän temppelin, joka valmistui vasta keisari Caligulan aikana. Augustuksen temppeliä vielä rakennettaessa, he asettivat Augustuksen näköisen kuvan Marsin temppelissä sijaitsevalle hautajaissängylle. Tälle he kaikki osoittivat samanlaista kunnioitusta, jota he myöhemmin osoittivat hänen patsaalleen. Myöhemmin äänestettiin, ettei Augustuksen kuvaa saanut kantaa missään hautakulkueessa ja konsulien tulisi juhlistaa hänen syntymäpäiväänsä erilaisten kilpailujen merkeissä.

⁶⁴ Cass. Dio. 56, 42, 1–4.

⁶⁵ Mustakallio 2008, 144.

⁶⁶ Cass. Dio. 56, 42, 1–4.

⁶⁷ Suet. Aug. Suetonius Rooman keisarien elämäkertoja 1960, 137. Suomentanut J.A. Hollo.

⁶⁸ Mustakallio 2008, 144.

Tämän lisäksi Livia järjesti palatsissa yksityisen kolme päivää kestävä juhlan Augustuksen kunniaksi.⁶⁹

4. Keisari Septimius Severus ja hänen valtaideologinsa

Lucius Septimius Severus syntyi 11.4 vuonna 145 jaa. Leptis Magnan kaupungissa Pohjois-Afrikassa. Septimiukset olivat alkujaan puunilaisia ja kuuluivat paikalliseen aristokratiaan. Severus kuului ritarisäätyiseen perheeseen ja hänen kaksi serkkuaan oli päässyt senaattiin. Sukulaiset mahdollistivat myöhemmin Severuksen menestyksekkään virkauran alun. Hän toimi muun muassa Galliassa käskynhaltijana, prokonsulina Sisiliassa ja Ylä-Dannonian maaherrana. Severuksen ensimmäinen avioliitto päättyi lapsettomana vaimon Paccia Marcianan kuolemaan noin vuonna 183. Severus avioitui myöhemmin syyrialaistaustaisen Julia Domnan kanssa ja he saivat yhdessä kaksi poikaa, Caracallan ja Getan.⁷⁰

Severuksen maaherran virka Ylä-Pannoniassa piti hänet sivussa Rooman levottomuuksista. Commoduksen salamurha tarjosi hänelle kuitenkin tilaisuuden valtaannousulle. Keisari Commoduksen salamurhan toteuttajat juonittelivat Pertinaxin valtaan. Pertinaxin huusivat keisariksi pretoriaanikaarti, joka oli saanut häneltä lupauksen rahallisesta lahjuksesta. Tässä korostuu tuon ajan kaartin vahva rooli keisarin valinnassa. Muutama kuukausi myöhemmin sama kaarti murhautti Pertinaxin ja nosti hänen tilalleen Didius Julianuksen. Samoihin aikoihin tieto Pertinaxin murhasta saapui Pannoniaan. Severus toimi tuohon aikaan Pannoniassa olevien joukkojen komentaja ja hänen sotilaansa huusivat hänet keisariksi 9.4 vuonna 193 Ylä-Pannonian pääkaupungissa Carnuntumissa. Hän oli oletettavasti jo tätä ennen tunnustellut sotilaitensa mielipidettä omaa valtaannousuaan kohtaan.⁷¹

Keisarin vallasta nousi kilpailemaan kaksi maaherraa Severuksen rinnalle. Syyrian maaherra Pescennius Niger ja Britannian joukkojen johtaja Clodius Albinus. Severus pääsi sopuun vallan jaosta Clodius Albinuksen kanssa lupaamalla hänelle vallanperijä Caesarin tittelin Severuksen ollessa hallitseva keisari, Augustus. Sopimuksen myötä Severus saattoi marssia esteittä Roomaan. Valtaan noussut Julianus oli puolestaan menettänyt sekä pretoriaanikaartin että senaatin kannatuksen, mikä johti hänen surmaansa. Severuksen suurimmalla kilpailijalla Nigerillä oli pääkaupungissa vankka kansansuosio ja monien senaattorien tuki. Syyriasta oli kuitenkin liian pitkä matka Roomaan, jonka reitin Severuksen joukot olivat tukkineet, vahvistamaan virkaa. Senaatti oli nimennyt Severuksen keisariksi jo ennen hänen saapumistaan Roomaan. Severus saapui Roomaan suurehkojen

⁶⁹ Cass. Dio. 56, 43, 1; 56, 46, 1–5.

⁷⁰ Potter 2004, 99–100. Castren 2012, 474. Castren & Pietilä-Castren 2000, 518. Kivimäki & Tuomisto 2000, 170–173.

⁷¹ Potter 2004, 93–101. Kivimäki & Tuomisto 2000, 168, 173–174, Castren 2012, 473.

sotajoukkojen kanssa ensimmäisenä ja ainoana viranhakijana. Hän otti heti Roomaan saavuttuaan tehtäväkseen oman kontrollinsa varmistamisen. Hän hajotti joukkoineen pretoriaanikaartin ja muodosti sen uudelleen legioonasotilaista. Severus ymmärsi speaktaakkelin merkityksen vallan legitimoinnissa ja Dio kuvaileekin hänen voitollista saapumistaan Roomaan juhlalliseksi ja koristeelliseksi kulkueeksi. Tätä seurasi muutama päivä myöhemmin toinen speaktaakkeli nimittäin Pertinaxin viralliset hautajaiset, jonka jälkeen hän julisti entisen keisarin jumalaksi. Severus adoptoi itsensä Pertinaxin sukuun ja otti edeltäjänsä nimen omakseen.⁷²

Nigerilla ei ollut tarpeeksi joukkoja vastaamaan sitä määrää, jota Severus kykenisi kutsumaan kokoon. Severus peittosi Nigerin lopullisesti Issoksen taistelussa vuonna 194. Pian tämän jälkeen Clodius Albinus lopetti yhteistyön⁷³ Severuksen kanssa ja huudatti itsensä Augustukseksi vuosien 195 ja 196 taitteessa. Albinus kärsi lopulta ratkaisevan tappion Lyonsissa ja näin Severus oli kukistanut viimeisenkin kilpailijansa. Severus puhdisti tämän jälkeen senaattorien rivejä, jonka jäsenistä monet olivat tukeneet Albinusta, ja tukeutui jatkossa enemmän ritarisäädyn tukeen.⁷⁴ Severuksen tuli valtaan noustuaan löytää keinoja todistaa ja legitimoida valtaansa. Severuksella oli vahva halu todistaa jumalallinen suosio hänen voittojensa takana. Roomassa oli pitkä historia vallasta taistellessa vedota jumalalliseen vahvistamiseen. David S. Potter kertoo teoksessaan *The Roman Empire at Bay* Severuksen valtaan nousuun liittyneitä ennemerkkejä. Teoksessa kerrotaan, kuinka Severus sai vihjauksia tulevasta suuruudestaan astrologilta, joka kertoi hänelle hänen horoskoopinsa. Todennäköisesti Severuksen itsensä levittämän tarinan mukaan myös hänen vaimonsa Julia Domnan horoskoopilla oli vaikutus hänen menestykseensä. Sanotaan, että hän valitsi tämän vaimokseen, koska Julian horoskooppi viittasi hänen naivan hallitsijan.⁷⁵

Severus alkoi lisäksi luomaan itselleen sopivaa sukupuuta. Hän oli jo adoptoinut Pertinaxin nimen ja adoptoi nyt itsensä Marcus Aureliuksen perheeseen. Aureliuksen henkilökohtaiset ominaisuudet filosofikeisarina olivat aiheuttaneet aikalaisissa suurta ihailua, ja hän asetti tason ideaalille keisarikuvalle seuraaviksi vuosikymmeniksi. Pian Severus julisti Commoduksen veljekseen ja palautti tämän maineen nostaen hänet jumalalliseksi. Samalla Severus osoitti voivansa hyökätä senaatin oikeuksia kohtaan, koska yleisesti oli senaatin tehtävä määrätä, nouseeko keisari jumalalliseksi vai ei. Severuksen tavoitteena oli luoda uusi dynastia, jolle luotiin pohja sitomalla hänet jälkeensä tehdyillä adoptioilla aikaisempaan dynastiaan. Severuksen valtaannousulla oli monia

⁷² Potter 2004, 102–103. Kivimäki & Tuomisto 2000, 168, 173–174, Castren 2012, 473. Castren & Pietilä-Castren 2000, 518.

⁷³ Severus oli tehnyt Albinuksen aseman Caesarina sietämättömäksi nimeämällä vanhemman poikansa Caracallan Caesariksi, rikkoen näin heidän välillensä solmittua sopimusta. Potter 2004, 110.

⁷⁴ Potter 2004, 104–112. Kivimäki & Tuomisto, 2000, 174–175. Castren, 2012, 473–474.

⁷⁵ Potter 2004, 61–62, 107–110.

yhtäläisyyksiä Augustuksen vallan nousun kanssa. Hän nousi valtaan sisällissodan, jollaista ei ollut Roomassa tapahtunut yli sataan vuoteen, turvin. Severuksen, kuten Augustuksen, aikana juhlittiin vuosisataisjuhlia, jotka yhdistettiin kriisiin ja muutoksen ajankohtaan. Vuosisataisjuhlat merkitsivät siirtymistä vanhasta uuteen ja parempaan aikakauteen. Severus pyrki luomaan itsestään julkisen imagon miehenä, joka oli palauttanut rauhan sisällissodan jälkeen samoin kuin Augustus aikoinaan.⁷⁶ Augustus oli luonut aikanaan aseman, joka ei ollut jatkuakseen riippuvainen hänen henkilökohtaisista ominaisuuksistaan. Keisarina Severuksella oli vahva halukkuus yhdistää itsensä Augustukseen legitimoidessaan omaa valtaannousuaan, koska tämä oli aikanaan luonut ideaalin keisarikuvan, johon monet myöhemmät keisarit pyrkivät.

4.1 Severuksen kuolema ja hautajaiset

Vuosina 160–255 elänyt historiankirjoittaja Herodianus kertoo keisarin tunteneen suurta ahdinkoa poikiensa viettämästä elämästä. Severus sai ilmoituksen Britannian kuvernööriltä, jossa kerrottiin alueen barbaarien aiheuttavan suuria ongelmia. Hän tarvitsisi joko vahvemman armeijan puolustaakseen provinssia tai keisarin oman läsnäolon. Severuksen sotaretken tavoitteena oli oletettavasti pyrkimys lähennyttää hänen huonoissa väleissäänsä olevia poikia. Keisarin äkillisestä saapumisesta huolestuneet britit lähettivät lähettiläänsä keskustelemaan Severuksen kanssa rauhan ehdoista. Herodianus toteaa Severuksen pyrkineen pidentämään sotaa välttääkseen nopean paluun Roomaan. Hänen kertomansa mukaan Severus sivuutti lähettiläät kieltäytymällä heidän tarjouksistaan ja jatkoi valmistautumistaan sotaa varten.⁷⁷

Ikääntyneen keisarin terveys heikkeni sotaretken aikana, mikä pakotti hänet jäämään sotilasmajoitukseensa. Hän lähetti poikansa Caracallan ohjaamaan sotaretkeä. Herodianus ja Cassius Dio uskoivat Caracallan pyrkineen sotaretken aikana jouduttamaan isänsä kuolemaa, mutta nämä ovat vain heidän tekemiään tulkintoja tapahtumista. Severus menehtyi lyhyen ajan kuluttua Eburacumissa 4.2 vuonna 211.⁷⁸ Severuksen kerrotaan ennen kuolemaansa sanoneen pojilleen seuraavasti: *”Eläkää sovussa keskenänne, pitäkää sotilaat rikkaina ja muusta viis veisatkaa.”*⁷⁹ Herodianus kertoo keisarin kuoleman jälkeen Caracallan pyrkineen kaappaamaan vallan usein eri tavoin, mutta tämän epäonnistuttua Caracalla näennäisesti suostui elämään veljensä Getan kanssa sovussa.⁸⁰ Herodianus

⁷⁶ Potter 2004, 61–62, 107–110. Rantala 2017, 1–3, 33. Kivimäki & Tuomisto 2000. 175. Castren 2012, 474.

⁷⁷ Herod. Hist. lib. 3.14.1–5.

⁷⁸ Herod. Hist. lib. 3.15.1–2. Cass. Dio 77.17.4.

⁷⁹ Cass. Dio 77.15.2.

⁸⁰ Herod. Hist. lib. 3.15.4–5; 3.15.7.

ei ollut paikalla Britanniassa keisarin kuollessa, joten hänen kertomuksensa koostuvat oletettavasti toisen käden lähteistä eikä niihin tule luottaa sokeasti.

Herodianos ei kerro mitä Severuksen ruumiille tehtiin Britanniassa, mutta Cassius Dio valaisee enemmän tapahtumien kulusta. Hän kertoo kuinka Severuksen ruumis, joka oli puettu sotavaatetukseen, asetettiin hautaroviolle. Hänen poikansa ja sotilaansa juoksivat sen ympärillä osoittaakseen kunnioitusta entiselle keisarille. Ne sotilaat, joiden käsien ulottuvilla oli jotain lahjaksi kelpavaa, heittivät lahjansa rovion päälle samalla kun Severuksen pojat sytyttivät hautarovion. Dion mukaan Severuksen luut pantiin purppurakivistä tehtyyn uurna. Herodianuksen mukaan hänen tuhkansa laitettiin yhdessä hajuvesien kanssa alabasteri uurna.⁸¹ Perinteisesti varakkaiden henkilöiden tuhkat asetettiin marmorista, alabasterista, kullasta, hopeasta tai pronssista tehtyihin vaaseihin tai urniin.⁸² Dion mukaan Severus lähetytti itselleen urnan Britanniaan pian ennen kuolemaansa.⁸³ Kosketeltuaan urnaa, hänen sanotaan huomattaneen kutakuinkin seuraavasti: *”Kanna sisälläsi miestä, jota maailma ei kyennyt kantamaan.”*⁸⁴ Molemmat Severuksen pojista hoitivat nyt keisarillisia tehtäviä tasavertaisesti. He valmistuivat purjehtimaan pois Britanniasta ja viemään isänsä jäännökset Roomaan.⁸⁵ Cassius Dio ei käsittele kirjoituksissaan Severuksen hautajaisia. Joudumme luottamaan yksinomaan Herodianuksen jättämiin lähteisiin, jotka ovat vain yksi versio tapahtumista.

Seuraavaksi selvitän tapahtumien kulkua Roomassa. Saapuessaan Roomaan toukokuussa 211, kansa otti Herodianuksen mukaan Caracallan ja Getan vastaan laakerinoksilla ja senaatti saapui heitä vastaan tervehtiäkseen tulevia hallitsijoita. Veljekset johtivat kulkuetta pukeutuneena keisarilliseen purppuraan. Kyseisen vuoden konsulit seurasivat perässä kantaen urnaa. He, jotka olivat tulleet tervehtimään nuoria keisareita, osoittivat edesmenneelle keisarille kunnioitusta hänen urnansa kulkiessa ohitse. Antiikin historiankirjoituksia tarkasteltaessa onkin kiinnostavaa huomata mitä tunteita yleisöön sijoitetaan ylemmältä päin. Hautajaiskulkue saattoi urnan Hadrianuksen mausoleumiin. Tämän jälkeen uudet keisarit suorittivat hautajaisrituaalinsa isälleen.⁸⁶ Seuraavaksi Herodianus kertoo Severuksen hautajaiskulkueesta. Hänen mukaansa oli roomalainen tapa nostaa jumalalliseen asemaan ne keisarit, jotka kuoltuaan jättivät jälkeensä poikia tai nimettyjä seuraajia.⁸⁷ Augustus aloitti hautajaisissaan tämän tradition, mutta Severuksen hautajaisiin mennessä siitä oli tullut jo vakiintunut osa keisarillisia hautajaisia.

⁸¹ Cass. Dio 77.15.3–4.

⁸² Toynbee 1971, 50.

⁸³ Cass. Dio 77.15.3–4.

⁸⁴ Cass. Dio 77.15.4.

⁸⁵ Herod. Hist. lib 3.15.7.

⁸⁶ Herod. Hist. lib 4.1. 3–5.

⁸⁷ Herod. Hist. lib. 4.2.1–3.

Herodianus kertoo kuinka aluksi julkinen sureminen, yhdistelmä juhlallista tunnelmaa ja uskonnollisia seremonioita, oli havaittavissa koko kaupungissa. Kalliiden hautajaisten jälkeen keisarin ruumis haudattiin tavanomaiseen tapaan. Sitten vahakuva muotoiltiin tarkalleen keisarin näköiseksi ja asetettiin suurelle norsunluusta tehdylle hautajaissängylle. Sänky oli peitelty kullalla kirjailluilla peitteillä. Vahasta tehty hahmo makasi sängyllä kuin sairas mies, kalpeana ja uupuneena. Suurimman osan päivästä ihmiset istuivat sängyn kummallakin puolella. Vasemmalla koko senaatti pukeutuneena mustaan ja oikealla puolestaan kaikki naiset, joilla oli aviomiehensä tai isiensä asemien vuoksi oikeus kunnioitukseen ja arvostukseen. Yksikään näistä naisista ei käyttänyt kultaisia koristeita tai kaulakoruja. Jokainen heistä oli pukeutunut vaatimattomiin valkoisiin vaatteisiin, jotka yhdistettiin Herodianuksen mukaan suremiseen.⁸⁸

Useat edellä mainitut rituaalit jatkuvat seitsemän päivän ajan. Lääkärit vierailivat päivittäin sängyn luona ja teeskentelivät tutkivansa vahasta kaiverrettua miestä. He ilmoittavat päivittäin, että Severuksen tila huononi tasaiseen tahtiin. Vihdoin koitti hetki, jolloin keisari näytti kuolleen.⁸⁹ Severuksen sosiaalinen kuolema kesti kauemmin kuin hänen biologinen kuolemansa. Joskus kuollutta saatettiin kohdella elävänä, kunnes kaikki asiaan kuuluvat rituaalit oli suoritettu loppuun asti.⁹⁰ Jaloimmat ritarit ja samana vuonna valitut nuoret senaattorit nostivat hautajaissängyn ja kantoivat sen Pyhää tietä pitkin Forumille. Siellä istuintasoja oli pystytetty hautajaissängyn kummallekin puolelle. Toisella puolella istui lapsikuoro, joka koostui kaikkein jaloimpien ja ansioituneimpien perheiden lapsista. Toiselle puolella istui naiskuoro. Molemmat ryhmät lauloivat kuolleen keisarin kunniaksi ylistyslauluja.⁹¹ Nämä oli sovitettu mahdollisimman surullisiksi ja juhlaviksi. Lasten rooli hautajaisissa oli symboloida jatkuvuutta ja uuden alkua.⁹² Lapsia pidettiin otollisina uskonnollisten riittien avustajina heidän ilmentävän puhtautensa ja koskemattomuutensa vuoksi.⁹³ Hautajaissänky kannettiin tämän jälkeen kaupungista Mars-kentälle. Sen tasangon leveimmälle kohdalle oli pystytetty neliömäinen rakennus, joka oli rakennettu suurista puupalkeista talon muotoiseksi.⁹⁴

Herodianus kuvailee tarkasti Mars-kentällä ollutta rakennusta, joka muistutti muodoltaan majakkaa. Rakennuksen sisäpuoli oli täytetty polttopuulla ja sen ulkopuoli oli puolestaan koristeltu kullalla kirjailluilla ripustuksilla, norsunluusta tehdyillä kuvioilla ja värikkäillä maalauksilla. Tämän rakennuksen päällä lepäsi pienempi kerros, joka oli muodoltaan ja koristeluiltaan samanlainen kuin

⁸⁸ Herod. Hist. lib. 4.2.1–3.

⁸⁹ Herod. Hist. lib 4.2. 4–6.

⁹⁰ Mustakallio 2008, 173.

⁹¹ Herod. Hist. lib 4.2.4–6.

⁹² Rantala 2017, 165.

⁹³ Mustakallio 2008, 164.

⁹⁴ Herod. Hist. lib 4.2.4–6.

alempi kerros. Tässä kerroksessa oli lisäksi avoimet ikkunat ja ovet. Rakennuksen kolmas ja neljäs kerros olivat toinen toistaan pienempiä ja lopulta huipulla sijaitseva kerros oli kaikkein pienin. Kantajat toivat hautajaissängyn rakennuksen luo ja asettivat sen toiseen kerrokseen. Tämän jälkeen he lisäsivät sen sisälle kaikenlaisia hajuvesiä ja suitsukkeita. Näiden mukaan he asettelivat hedelmiä, yrttejä ja mehuja, mitkä oli kerätty niiden antaman tuoksun vuoksi.⁹⁵ Herodianus toteaa kuinka jokainen provinssi, kaupunki ja korkeassa asemassa oleva henkilö oli mielellään hankkinut nämä lahjat keisarin kunniaksi. Rakennuksen tultua täyteen aromaattisista materiaaleista sen ympärille lavastettiin ratsuväen näytös. Koko ratsuväki ja muut purppurakaapuiset kuljettajat kiersivät rakennusta ympäri. Vaunujen kyydissä oli patsaita, joiden kasvot kuvastivat ansiokkaasti sotineita ja hallinneita roomalaisia. Näiden rituaalien jälkeen keisarien seuraaja sytytti rakennuksen soihdullaan. Tämän jälkeen ihmiset sytyttivät sen joka puolelta. Liekit tuhosivat nopeasti kasan polttopuuta ja tuoksuvia aineksia. Ylimmästä ja pienimmästä kerroksesta lensi esiin kotka, joka nousi liekkien mukana taivasiin.⁹⁶ Näin Severus kohotettiin jumalalliseksi muiden keisarien joukkoon.

5. Hautajaisten vertailu

Keisari Augustuksen ja Septimius Severuksen hautajaisten välillä oli kulunut lähes kaksisataa vuotta. Tämän vuoksi voi olettaa, että hautajaistraditiossa oli tapahtunut muutoksia keisarikultin vakiintuessa ja vahvistuessa. Tältä pitkältä ajanjaksolta valitsin tutkimukseni kohteeksi nämä kaksi keisaria monestakin eri syystä. Augustus oli luomassa keisarikulttia, keisariajan lasketaan alkaneen hänestä ja kaikkia myöhempiä keisareita verrattiin Augustukseen. Molemmat miehet nousivat keisareiksi sisällissodan kautta ja heidän hautajaisistaan oli enemmän lähdemateriaalia kuin monen muun keisarin. Severus halusi olla aikansa uusi Augustus ja hän yhdisti itsensä monesti Augustukseen legitimoidessaan omaa valtaannousuaan.⁹⁷ Koin näiden pohjalta Augustuksen ja Severuksen hautajaisten vertailemisen mielekkääksi, sillä samankaltaista vertailua ei tietämykseni mukaan ole aiemmin tehty.

Tarkastellessa näiden kahden keisarin hautajaisten yhtäläisyyksiä ja eroja tulee huomioida, että rituaalit ja niiden merkitykset muuttuvat ajan kuluessa. Se mitä historiankirjoituksen kautta pyritään välittämään lukijalle, kertoo paljon sen hetkisestä roomalaisesta yhteiskunnasta sekä kirjoittajan omista arvoista ja agendasta. Tämän vuoksi on kiinnostavaa tutkia mitkä keisarilliset hautajaistraditiot ovat säilyneet ajan kuluessa ja millaisia muutoksia ne ovat kokeneet. Mitkä

⁹⁵ Herod. Hist. lib 4.2.7–8.

⁹⁶ Herod. Hist. lib. 4.2.9–11.

⁹⁷ Augustuksen ja Septimius Severuksen valinnasta tutkielmani vertailukohteiksi löytyy lisää johdanto-luvusta.

yhteiskuntaluokat, sukupuolet, ikäluokat ja roolit olivat esillä keisarin hautajaisissa ja miten heidän roolinsa eri rituaaleissa vaihtuivat ajan saatossa.

Augustus oli Rooman ensimmäinen keisari, joka toi aikanaan roomalaiseen hautajaistraditioon uutta vallanpyhitystapaa. Augustus pyrki aikoinaan hautajaisissaan esittämään nöyrää tasavaltalaista ja näin hänen hautajaisensa olivat vaatimattomampia verrattaessa myöhempään mahtipontiseen keisarilliseen hautajaistraditioon. Tämä mahtipontisuus tulee esille Severuksen hautajaisiin kuuluneessa majakanmuotoisessa hautajaisroviossa, joka oli täytetty keisarille tarkoitetuilla lahjoilla. Nöyränä esiintyvän Augustuksen hautajaisiin ei olisi soveltunut samankaltainen speaktaakkeli. Molemmissa hautajaisissa nousi kuitenkin esiin tasavallan hautajaistraditioista periytyneitä piirteitä, jotka elivät vielä Severuksen aikakin. Voimme nähdä tämän Augustuksen apoteosissa eli keisarin kohottamisena jumalaksi. Traditio syntyi hänen hautajaistensa myötä ja eli vahvana yhä Severuksen aikana. Senaatin rooli ja valta oli vahvempi Augustuksen hautajaisissa, mikä näkyy heidän vallassaan päättää Augustuksen apoteosista. Severuksen aikana käytännössä kaikki keisarit kohotettiin jumalallisiksi ja senaatin rooli hautajaisissa ja hallinnossa oli heikentynyt.

Augustuksen hautajaiset järjestivät sekä Tiberius että Livia, mutta hän jätti tarkat ohjeet hautajaistensa järjestelyistä testamentissaan. Hän jätti myös jälkeensä teoksensa *Res gestae divi Augusti*, johon hän oli merkinnyt kaikki tekonsa, varmistaen jälkimaineensa suunnan. Severuksen hautajaiset järjestivät hänen poikansa eli tulevat keisarit Caracalla ja Geta. Samanlaista mainintaa ohjeistuksesta hautajaisten järjestelyjä varten ei kuitenkaan esiinny Severuksen hautajaisten kuvailussa. Augustuksen hautajaisissa esitettiin kaksi muistopuhetta, mikä oli todellakin poikkeuksellista. Sen sijaan lähteissä ei ollut mainintaa Severuksen kunniaksi pidetystä muistopuheesta. Tiedämme ettei traditio ollut kadonnut, sillä Cassius Dion mukaan Severus piti muistopuheen Pertinaxin hautajaisissa.⁹⁸ Mahdollinen syy muistopuheen puuttumiselle saattoi olla veljesten huonot välit, mikä esti heitä päättämästä kumpi heistä pitäisi puheen edesmenneen keisarin kunniaksi. Monelle muistopuheen pitäjä olisi oletettavasti näkynyt Severuksen seuraajana eikä kumpikaan veljeksistä olisi halunnut toisen pääsevän niskan päälle valtakamppailussa. Severuksen kuoleman ja hautajaisten kuvailu korostaa monessa kohtaa hänen poikiensa vahvaa roolia eli vallan siirtoa. Augustuksen hautajaisten kuvailussa tulee korostetummin esille hänen oman valtansa manifestointi ja roolinsa hyvänä keisarina.

Hautajaisrituaalien sukupuolittuneisuuteen vaikutti roomalaisen yläluokan moraalifilosofian asettamat sukupuolinormit. Maininnat miesten ja naisten rooleista kirjallisissa teksteissä paljastavat ihanteellisen ajatusmallin käyttäytymisestä tradition mukaisesti. Surun osoittaminen tai miten surua

⁹⁸ Favro & Johanson 2010, 25.

odotettiin osoitettavan, vaihteli sukupuolen, sosiaalisen aseman, ajanjakson ja paikan mukaan.⁹⁹ Uskonto oli ainoa elämänalue, jolla naiset saattoivat toimia hyväksyttävästi julkisuudessa. Roomalaiseen uskontoon osallistuvat naiset olivat yleisesti matroonia eli he olivat naimisissa. Naiset toimivat rituaaleissa usein ryhmänä eivätkä yksilöinä. He toimivat äiteinä, puolisoina, sisarina tai tietyn suvun edustajina.¹⁰⁰ Valitus ja sureminen, tavat pitää vainajan muisto elossa, olivat naisten tehtäviä.¹⁰¹ Miehet pystyivät kuitenkin suorittamaan naisille tarkoitettuja hautajaisrituaaleja, kuten tuhkien kerääminen, mikäli naisia ei ollut käytettävissä.¹⁰² Miehet ja naiset kävelivät yhdessä hautajaiskulkueessa, ja uhrilahjojen asettaminen hautarovioon kuului myös molemmille sukupuolille. Sen sijaan hautajaispuheen saivat pitää vain miehet. Heille kuului myös hautajaissängyn kantaminen ja hautarovion sytyttäminen. Miesten sureminen loppui pian hautajaisten jälkeen suoritettuihin rituaaleihin, mikä mahdollisti heidän osallistumisensa julkiseen elämään.¹⁰³ Naisten sureminen jatkui kauan tämän jälkeen,¹⁰⁴ mikä osoitti, ettei heidän rooliaan yhteiskunnan toiminnan kannalta nähty järin merkittävänä verrattuna miehiin.

Tämä roolien sukupuolittuneisuus näkyy Augustuksen ja Severuksen hautajaisissa. Augustuksen hautajaiskulkueeseen osallistui sekä miehiä että naisia eli senaatti, ritarisääty, heidän vaimonsa ja pretoriaanit sekä kaikki tuolloin kaupungissa olleet. Hänen muistopuheensa lukivat Tiberius ja Drusus ja hänen hautajaissänkynsä kantoivat konsulit. Augustuksen hautarovion ympärillä kiersivät papit, ritarit ja jalkaväki sekä sen sytytti sadanpäämiehet. Augustuksen tuhkat keräsi Cassius Dion mukaan Livia ja Suetoniuksen mukaan puolestaan ritarisäädyn miehet. Hautajaisten jälkeen miesten suruaika kesti vain muutaman päivän, mutta naiset surivat puolestaan vuoden ajan.¹⁰⁵ Vanhojen traditioiden ja normien toteuttaminen ei ole yllättävää vanhoillisen Augustuksen hautajaisilta, jonka järjestäjät varmastikin halusivat säilyttää kuvan keisarista traditiota rakastavana tasavaltalaisena.

Severuksen uurnan kantoivat konsulit ja uurnan ympärille kerääntyi väkijoukko osoittamaan kunnioitusta keisarille.¹⁰⁶ Väkijoukon surun osoittamiseen liitettiin kirjallisissa lähteissä sekä miehiin että naisiin samanlaisia tapoja ja piirteitä.¹⁰⁷ Yläluokkaan kuuluneet kirjailijat eivät oletettavasti nähneet merkittäväksi kuvailla väkijoukon tekoja yksityiskohtaisesti. Vahasta kaiverretun ruumiin ympärillä vierailivat sekä miehet että naiset. Senaattorit, lääkärit ja naiset, jotka olivat merkittäviä aviomiehensä tai isänsä aseman vuoksi. Tässä tuodaan esille näkemys siitä, että naisen arvo

⁹⁹ Erker 2011, 40, 44, 57.

¹⁰⁰ Hänninen, Kahlos & Lehtonen 2012, 232, 242.

¹⁰¹ Erker 2011, 40.

¹⁰² Erker 2011, 53.

¹⁰³ Erker 2011, 50–52, 57.

¹⁰⁴ Erker 2011, 54.

¹⁰⁵ Ks s. 14

¹⁰⁶ Ks s. 18

¹⁰⁷ Erker 2011, 44.

määräytyy hänen sukunsa miehien mukaan. Severuksen hautajaissängyn kantoivat ritarit ja senaattorit. Keisarin kunniaksi ei pidetty muistopuhetta, mutta hänen ylistyksekseen lauloi sekä lapsi-että naiskuoro. Viralliseen hautajaisroviioon asettivat uhrilahjoja ilmeisesti molemmat sukupuolet, mutta sen ympärillä kiersi ratsuväki. Severuksen hautarovion sytytti joko Caracalla tai Geta, mutta tämän jälkeen sen sytytti useampi henkilö.¹⁰⁸ Voimme huomata naisten roolin kasvaneen Severuksen hautajaisissa, mikä viestii muutoksesta naisten asemasta hautajaistraditiossa keisariajalla.

Muutokset hautajaiskulttuurissa voivat selittyä keisarikultin vahvistumisena ja sen traditioiden vakiintumisena. Keisarillisissa hautajaisissa kaikkien Rooman kansalaisten odotettiin osoittavan surua, mikä osoitti sosiaalisen velvollisuuden merkityksen roomalaisessa hierarkkisessa yhteiskunnassa. Surun osoittaminen keisariperhettä kohtaan oli odotettua ja kannustettua molemmilta sukupuolilta, mutta erityisesti matroonilta. Tämä osoitti matroonien sosiaalisen aseman kasvun keisariajalla, kun heidän sururoolinsa laajeni perheen ulkopuolelle.¹⁰⁹

Oliko tässä naisille asetetussa rajatussa roolissa poikkeavuuksia tarkastellessa keisariperheiden naisten roolia? Augustuksen vaimolla Livialla oli suuri rooli hänen kuolemaansa liittyvissä rituaaleissa. Livia sijoitetaan Augustuksen rinnalle tämän kuollessa ja hänen viimeiset sanansa koskivat Suetoniuksen mukaan Liviaa.¹¹⁰ Livia oli järjestämässä Augustuksen hautajaisia yhdessä Tiberiuksen kanssa. Augustus mainitsee Livian testamentissaan ja adoptoi hänet Juliusten suvun jäseneksi sekä antoi hänelle kunnianimen Augusta.¹¹¹ Livian rooli ja hänelle osoitettu kunnioitus Augustuksen hautajaisissa oli suorastaan poikkeuksellista. Severuksen vaimoa, Julia Domnaa, ei mainita Herodianuksen hautajaiskuvailussa. Julia Domna oli toiminut aktiivisesti miehensä rinnalla poliittisella ja kulttuurisella tasolla, minkä vuoksi hänen puuttumisensa hautajaiskuvailusta on hätkähdyttävää. Herodianus on saattanut tarkoituksellisesti poistaa teoksestaan maininnat Julia Domnasta. Toinen mahdollinen selitys on, että Julia Domna asettui tietoisesti taka-alalle korostaakseen poikiensa roolia hautajaisissa ja vallan siirtymistä heidän käsiinsä. Voimme kuitenkin esittää vain arvailuja syistä hänen läsnäolonsa mainitsemattomuuden taustalla.

Roomalaiseen käsitykseen hyvästä kuolemasta kuului ajatus kuoleman kohtaamisesta urhoollisesti, alistuen ja rauhallisesti mielin.¹¹² Molemmat keisarit kuolivat muualla kuin Roomassa ja heidän ruumiinsa tai tuhkansa kuljetettiin hautajaisia varten takaisin Roomaan. Augustus kutsui Dion mukaan ystävänsä ja lähipiirinsä koolle tuntiessaan kuolemansa lähestyvän ja kuoli kivuttomasti

¹⁰⁸ Ks. s. 20

¹⁰⁹ Erker 2011, 45, 50, 57.

¹¹⁰ ”Hyvästi, Livia, ja muista aina onnellista avioliittoamme!” Suet. Aug. Rooman keisarien elämäkertoja 1960, 133. Suomentanut J.A. Hollo.

¹¹¹ Cass. Dio. 56, 42, 1–4.

¹¹² Hope 2009, 54.

suudeltuaan ensin vaimoan Liviaa.¹¹³ Severuksen kuolema Yorkissa vaati hänen ruumiinsa tuhkaamista ennen paluumatkaa Roomaan.¹¹⁴ Tämän vuoksi ennen Severusten hautajaisia vahasta muovattiin keisarin näköinen vahakuva, jota kohdeltiin kuin kuolevaa keisaria. Näin toteutettiin teatraalisesti eräänlainen näytelmä, jossa kuollutta keisaria kohdeltiin elävänä. Näin Severuksenkin kuolemaan saatiin symbolillisesti liitettyä hyvän kuoleman mukaiset välivaiheet.

6. Johtopäätökset

Augustus toi aikanaan roomalaiseen traditioon uutta vallanpyhitystapaa. Keisarien hautajaisilla oli poliittinen viesti, joka pyrittiin välittämään sekä siihen osallistuville yläluokan jäsenille että kansalaisille. Sallitun raja oli erilainen Augustuksen aikana, koska keisarikultti ja siihen liittyvät traditiot olivat vasta muotoutumassa. Augustuksen tuli esittää hautajaisissaankin nöyrää tasavaltalaista ja hänen yhdessä jättämässään käärössään painotettiin, kuinka valtaa ei tulisi laskea yhden henkilön varaan, jottei koko valtio tuhoutuisi tämän kaatuessa. Severuksen aikana vallan keskittyminen keisarin käsiin oli jo muuttunut osaksi traditiota, mikä näkyi hautajaiskulttuurissa.

Keisarit olivat vastuussa edesmenneen keisarin hautajaisista, ja nämä olivat tilaisuus osoittaa uuden keisarin valtaa ja auktoriteettia. Rooman valtakunnan jatkuvuutta ja sen vakautta pyrittiin viestittämään vallan siirron aikana, joka oli usein levotonta aikaa. Keisarin hautajaiset heijastivat roomalaisen yhteiskunnan hierarkkista ja sosiaalista jakoa sekä auttoi tukemaan yläluokan asemaa. Muutokset hautajaisrituaaleissa kertovat muutoksesta roomalaisen yhteiskunnan normeissa ja tradition tulkinnassa. Muutoksen hautajaiskulttuurissa voi huomata surun osoittamisessa ja miten surua odotettiin osoitettavan. Keisarien hautajaisissa sureminen ei koskettanut vain perhettä vaan se laajennettiin koskemaan koko kansaa. Keisarin valta ulottui nyt koskettamaan yhteiskunnan ennen yksityiseksi nähtyä puolta.

Tarkastellessa vallan ilmentymistä keisarien hautajaisissa, tulee muistaa käytetyn lähdemateriaalin asettamat rajat. Lähdemateriaalia on käytettävissä hyvin rajallisesti ja kuvaukset eivät ole aina aikalaisten kirjoittamia vaan saattavat olla myöhemmän ajan tulkintoja tapahtumista. Näin kirjallisiin kuvauksiin on saattanut vaikuttaa eri aikakauden normit ja tulkinnat. Keisarin hautajaisten kuvailuissa kirjoittajilla oli aina heidän oma agendansa taustalla ja jonkin sisällyttäminen tai poisjättäminen kuvailusta oli tarkoituksellista. Käyttämäni lähteet ovat vain yksi kuvaus tapahtumista eikä niitä tule kohdella totuutena.

¹¹³ Ks s. 10

¹¹⁴ Ks s. 18

Keisarillisissa hautajaiskuvailuissa tietyt ryhmät ja luokat olivat korostuneesti esillä. Molemmissa hautajaisissa senaatti, korkeat virkamiehet ja ritariluokka olivat päärooleissa. Ritariluokan rooli oli kuitenkin korostuneempi tarkastellessa Augustuksen ja Severuksen hautajaisia. Molemmissa hautajaisissa painotetaan armeijan roolia, Augustuksen hautajaisissa enemmän kuin Severuksen. Rooma saavutti aikanaan imperiumin aseman valloittamispolitiikallaan, joten hautajaisissa armeija kuvasi sekä keisarin että Rooman mahtia. Keisariajalla valta keskittyi yhä vahvemmin yhden henkilön käsiin ja pois senaatilta. Ritariluokan roolin ja aseman korostaminen hautajaisissa nosti esille senaattoriluokan vallan heikkenemisen. Senaatin rooli sekä hallinnossa että hautajaisissa oli keisariajalla heikentynyt vallan keskittyessä keisarille.

Roomalaisen yhteiskunnan sukupuolinormit ja hautajaisrituaalien sukupuolittuneisuus olivat vahvasti esillä keisarillisessakin hautajaiskulttuurissa. Hautajaisrituaalit oli jaettu tarkasti miehille ja naisille kuuluiin rooleihin ja tehtäviin. Tämä heijastaa yläluokan jäsenten valtaa, koska he päättivät mikä katsotaan sallituksi ja kielletyksi eri sukupuolille ja ryhmille. Antiikin Rooman yhteiskunta oli patriarkaalinen, joten hautajaisissa tärkeimmät ja merkittävämät tehtävät, kuten muistopuheen pitäminen vainajan kunniaksi, katsottiin kuuluvan vain miehille. Miehet saattoivat tilanteen vaatiessa hoitaa naisillekin katsottuja tehtäviä. Miesten hautajaistraditioon liittyvät roolit heijastivat heidän tärkeämpää rooliaan roomalaisessa yhteiskunnassa esimerkiksi Augustuksen hautajaisten jälkeen naisten suruaika kesti vuoden ajan, mutta miehet saivat pian hautajaisten jälkeen palata takaisin yhteiskunnallisiin tehtäviinsä.

Uskonto katsottiin ainoaksi elämänalueeksi, jolla naiset saattoivat toimia hyväksyttävästi julkisesti. Naiset eivät edustaneet usein itseään yksilönä vaan jonkin muun ryhmän edustajina. Hautajaisissa oli naisille katsottuja tehtäviä kuten tuhkien kerääminen ja ruumiin valmisteleminen. He saivat myös osallistua hautajaiskulkueeseen miesten rinnalla ja uhrilahjojen asettamiseen hautaroviolle. Vaikka pintapuoleisesti ei ehkä siltä vaikuttaisi, niin naisilla oli merkittävä rooli hautajaisissa. Keisariajalla matroonien rooli kasvoi suremisen siirtyessä keisarillisissa hautajaisissa perheen sisältä koskemaan koko yhteiskuntaa. Severuksen vaimon Julia Domnan puuttuminen hautajaiskuvailusta jättää tutkimukseeni aukon tarkastellessa keisariperheen naisten roolia keisarillisissa hautajaisissa, koska voin lähestyä aihetta vain Livian näkökulmasta. Lähteiden puutteen vuoksi en voi verrata näiden kahden keisarinnan roolia heidän edesmenneiden miestensä hautajaisissa tai minkälaisia muutoksia näissä rooleissa olisi saattanut tapahtua ajan kuluessa.

Tutkiessa keisari Augustuksen ja Septimius Severuksen hautajaisia voimme huomata, että hautajaistraditiossa oli tapahtunut muutoksia. Keisari Augustus loi roomalaisen keisarikultin ja se muotoutui aikavälillä, joka oli kahden vertailemani keisarin hautajaisten välillä kulunut. Keisarien hautajaiset kertovat kunkin keisarin aikaisesta yhteiskunnasta ja sen asettamista sosiaalisista

normeista. Augustus halusi aikanaan esiintyä tasavaltalaisena. Olihan hän nähnyt mitä adoptioisälleen Caesarille oli tapahtunut hänen julkisessa toimintatavassaan esiinnyttyä itsevaltaisia piirteitä, minkä roomalaiset näkivät muistutuksena tasavaltaa ennen hallinneista kuninkaista. Augustuksen hautajaiset katsotaan rajanvedoksi vanhan ja uuden hautajaistradition välille. Myöhempi keisariajan hautajaiskulttuuri oli mahtipontisempaa ja loistokkaampaa. Se oli muuttunut speaktaakkeliksi ja teatraaliseksi tavaksi kuvata edesmenneen keisarin valtaa sekä vallan siirtymistä hänen perilliselleen. Traditiolla oli suuri merkitys roomalaisessa yhteiskunnassa. Augustuksen ja Severuksen hautajaisissa on havaittavissa eroavaisuuksia, mutta myös paljon yhtäläisyyksiä. Keisarillisissa hautajaisissa pyrittiin luomaan yhteys menneeseen ja edesmenneisiin keisareihin. Ne loivat pohjan tulevan keisarin hallintokaudelle, sillä keisarikultin tradition jatkuvuus ilmensi keisarin valtaa. Tradition jatkuvuuden tärkeyden voi havaita siitä, että vertailtavien hautajaisten välillä oli kulunut lähes kaksisataa vuotta, mutta jotkin rituaalit olivat säilyneet tärkeinä Severuksen ajalle saakka. Vainajan viimeiset sanat koettiin yhä tärkeiksi ja molempien keisarien oletetut viimeiset sanat ovat säilyneet yhä tähän päivään saakka. Polttohautaus koettiin olennaiseksi osaksi keisarien hautajaisia ja tähän liittyvä kotkan vapauttaminen, joka symboloi keisarin apoteoosia, toteutettiin yhä Severuksen aikana. Traditioiden noudattaminen ja jatkaminen auttoi lujittamaan tulevan keisarin valtaa ja voimme havaita keisarin vallan kasvaneen vertailtavien hautajaisten välissä. Tutkimukseni on vain pintapuoleinen raapaisu vallan ilmentymisestä keisarillisessa hautajaistraditiossa ja samankaltainen eri keisarien hautajaisten vertailu olisi mielestäni varteenotettava tuleva tutkimuksen kohde.

7. Lähde- ja kirjallisuusluettelo

Lähdeluettelo

Cassius Dio, *Historiae Romanae*

Herodianos, *Herodiani Historiarum libri otto*

Suetonius, *De vita Caesarum*

Tacitus, *Annales*

Kirjallisuusluettelo

Carroll, Maureen & Rempel, Jane, *Living Through the Dead: Burial and Commemoration in the Classical World*. Oxbow Books: Havertown, 2011.

Castrén, Paavo & Pietilä-Castrén, Leena, *Antiikin käsikirja*. Otavan kirjapaino oy: Keuruu, 2000.

Castrén, Paavo, *Uusi antiikin historia*. Otavan kirjapaino oy: Keuruu, 2012.

Erasmus, Mario, *Death: antiquity and its legacy*. Tauris: London, 2012.

Erker, Darja Šterbenc. ”Gender and Roman Funeral Ritual”. Teoksessa Hope, Valerie M. & Huskinson, Janet (toim.), *Memory and Mourning: Studies on Roman Death*. Oxbow Books: Oxford, 2011, 40–60.

Favro, Diana & Johanson, Christopher, ”Death in Motion: Funeral Processions in the Roman Forum”. *Journal of the Society of Architectural Historians* 69/2010, 12-37, doi:[10.1525/jsah.2010.69.1.12](https://doi.org/10.1525/jsah.2010.69.1.12).

Hope, Valerie M., *Roman Death: Dying and the Dead in Ancient Rome*. Continuum: London, 2009.

Hänninen, Marja-Leena & Kahlos, Majastina & Lehtonen, Ulla, *Uskonnot antiikin Roomassa*. Teos: Helsinki, 2012.

Kajava, Mika et al. *Kulttuuri antiikin maailmassa*. Teos: Helsinki, 2009.

Kajanto, Iiro. *Keisarillisen Rooman historia = Annales*. WSOY: Helsinki, 1969.

Kivimäki, Arto & Tuomisto, Pekka, *Rooman keisarit*. Karisto oy: Hämeenlinna, 2000.

Linkomies, Edwin. *Rooman keisarien elämäkertoja*. WSOY: Helsinki, 1960.

Mustakallio, Katariina, *Uskonto ja yhteisö antiikin Roomassa*. Gaudeamus Helsinki University: Helsinki, 2008.

Mustakallio, Katariina, ”Kuoleman kulttuuri antiikin Roomassa”. Teoksessa Karivieri, Arja et al. (toim.), *Ostia: portti Roomaan*. Vapriikki: Tampere, 2019, 371–379.

Potter, David Stone, *The Roman Empire at Bay: AD 180-395*. Routledge: London, 2004.

Rantala, Jussi, ”Dio the Dissident: The Portrait of Severus in the Roman History”. Teoksessa Madsen, Jesper Majbom & Lange, Carsten Hjort (toim.), *Cassius Dio: Greek Intellectual and Roman Politician*. Brill: Leiden, 2016, 159–176.

- Rantala, Jussi, *The Ludi Saeculares of Septimius Severus: The Ideologies of a New Roman Empire*. Routledge: London, 2017.
- Rohrbacher, David, "Physiognomics in Imperial Latin Biography", *Classical Antiquity*, 29/2010, 92–116.
- Scheid, John, *An Introduction to Roman Religion*. Indiana University Press: Bloomington, 2003.
- Scullard H. H., *Festivals and ceremonies of the Roman republic*. Thames and Hudson: London 1981.
- Toynbee, J. M. C., *Death and burial in the Roman world*. Thames and Hudson: New York, 1971.
- Wallace-Hadrill, Andrew, *Augustan Rome*. Bristol Classical Press: London, 1993.